БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. АВГУСТ 30 ПЯТНИЦА № 204 (7047).

Өртээ 2 көп.

ХӨЙ-НИИТИ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА ДАЯНЫР

Бистиң хүннеривисте Советтерниң болгаш ооң органнарының, ажылчы чоннуң бот-тывынгыр организацияларының ажыл-агый, культура тургузуушкунунга ролю дыка улгаткан. Үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның, амыдырал хандырылгазының чугула айтырыгларын республиканың чер-чер Советтери хүн бүрү шиитпирлеп турар. Кара-Хөл, Эрги-Барлык, Ильинка, Чадаана, Аржаан, Кочетово, Чыргаланды дээн ышкаш ооң-даа өске көдээ Советтер боттарының мурнунда тургустунуп турар айтырыгларын чедиишиннинг шиитпирлеп келген. Оларга республиканың көдээ Советтериниң арызында калбарган социалистиг чарышка мурнаючы болур улуг күштү үүг хандырганыл деп айтырыгның харыызының бирээзинге соңгукчуларга, ажылчы чоннуң хөй санныг бот-тывынгыр организацияларынга даянганы болур деп харыылап болур.

Кудумчу, бажың комитеттери, клубтарның, библиотекаларның чөвүлелдери, төрелдер комитеттери, херээженнер чөвүлелдери, ниитиниң корум-чурумун камгалаарының дружиналары, бүдүрүлге черлеринде техника болгаш экономика талазы-биле чөвүлелдер, эш-хуузунуң судтары болгаш өскедаа бот-тывынгыр организациялар Советтерниң ажылынга бүгү таланың дузазын чедирер, оларның бир кол даяныр күжү болганнар.

Советтерниң дөрт удуртулгазының адаанда ажылдап турар хөй-ниити организацияларының эң-не хөй санныг отряды квартал, кудумчу, бажың комитеттери болур. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС күрүнеиң чуртталга фондузун эргелеп башкарарынга бажың комитеттериниң ролюн күштелдирер дугайында доктаал үндүрген. Чуртталга черлериниң ажыглал организацияларының ажыл-чорудулгазынга бажың комитеттериниң идепкейлиг киржирин хандырарын, бажыңнарны эдилээрин эжижидеринче угланган саналдарны өй-шаанда чугаалажып турарының эргежок чугулазын ол доктаалда айыткан. Кызыл хоорай Совединиң күүскому ол организацияларның ажылын эжижидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Хоорайда 69 квартал, 73 бажың комитеттерин тургускан. Оларның составынга 530 кижини соңгуп алган. Ол улуг күш. Дыка хөй квартал, кудумчу, бажың комитеттери күүскомнуң чорудуп турар ажылдарының идепкейлиг дузалакчылары болганнар. Олар чурттакчы чонну хоорай чаагайжыдылгазынга, ногаанчыдылга ажылдарынга киржирин эвилелдеп, бүгү ниитиниң өөредилгезиниң хоойлуузун күүседиринге школаларга дузалажып, кварталдың девискиэринге санитарлыг байдалды болгаш ниитиниң корум-чурумун сагыырын хайгаарап турарлар. Бай-Тайга районнуң Кара-Хөл суурунда херээженнер чөвүлели (даргазы Х. Севил) ында херээженнерни колхоз бүдүрүлгезинге, хөй-ниити ажылынга хаара тудар талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Кара-Хөл көдээ Совединиң күүскому (даргазы Х. Дойнуң) ында хөй-ниити организацияларының күжүнге даянып, оларның ролюн бедидерин чедип ап турар. Мындыг чижектерни хөйү-биле көргүзүп болур.

Ажылчы чоннуң хөй-ниити организацияларының ажылын бүгү тала-биле эжижидери эки түңнелдерни бээрин үстүнде чижектер көргүзүп турар. Олар бүдүрүлге, албан черлериниң ажылынга хамаарышкан боттарының шиитпирлеп болур айтырыгларын көрүп, ону амыдыралга боттандырарынга улуг идиглиг болуп турарлар. Күрүнени эргелеп башкарарынга хөй-ниити организацияларының, ажылчы чоннарның калбаа-биле киржип турары социалистиг демократияның кескү чижээ болур.

Хөй-ниити организацияларынга даянып, оларның ажыл-чорудулгазының стилин сайзыраңгайжыдып турар Советтер-биле чергелештир, ол хереке чогуур кичээнгей салбайн турар Советтер ам-даа бар. Оларга Улуг-Хемниң Чаа-Хөл, Тоннуңу Тоора-Хем, Тес-Хемниң Самагалдай болгаш чамдык өске-даа көдээ Советтерни хамаарыштырып болур. Ол Советтер хөй-ниити организацияларының удуртунчуларының өөредилгезин, дуржулга солчулгазын организаставайн, оларны бүгү тала-биле детки вейн турар. Ол чөрүк бот-тывынгыр организацияларны чүгле саазын кырынга тургускаш, боттуг ажылдар чорутпазынга чедирер. Чамдык суурларда хөй-ниитиниң корум-чурумун үрзэр чоруктар турбуже, ында эки-туранын улусчу дружиналары, эш-хуузунуң судтары чогуур хемчег албайн турар. Ындыг чорук хөй-ниити организацияларының ролюн, масса-биле харылзааны кошкадырынга чедирер. Ынчангаш хөй-ниити организацияларының ажылынга күүскомнарның талазындан үргүлчүнүң кичээнгейин салыр ужурлуг. Күрүнени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны киириштирип, Советтерниң кичээнгейин перспективтиг айтырыгларны шиитпирлээринче угландырарынга ол организацияларга даяныр херек. Ооң дүлгүүрү Советтерниң болгаш ооң органнарының ажылынга хөй-ниитичи эгелээшкинни хөгжүдеринде, ажылчы чоннуң хөй санныг бот-тывынгыр организацияларының ажылын эжижидеринде болур.

Ажылчы чоннуң хөй-ниити организациялары — күрүне эрге-чагыргазының органнарын масса-биле харылзаштырарының чугула хевири. Ол организацияларны быжыглап, чоннуң бот-тывынгыр идепкейин деткип, хүн бүрүүнүң практиктиг ажылынга оларга даяныры—чер-чер Советтериниң хүлээлгези болур.

Н. К. Крупскаяның төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга

Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң президиуму «Н. К. Крупскаяның төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюн эрттиреринге ук ниитилелдиң организацияларының киржилгезиниң дугайында» доктаал үндүрген. 1969 чылдың февраль 26-да болур ол юбилейге белеткениринің калбак программазы төлевилеттинген.

Бүдүрүлге, өөредилге черлеринге, библиотекаларга, культура бажыңнарынга лекциялар, беседалар эрттирер, Надежда Константиновна-биле таныш чораан хоочун башкылар, револючулар-биле ужуражышкын кежээлери, конференциялар болур. Кол кежээлерниң бирээзи найысылалдың Төп лекторийинге эртер. Номнар болгаш фото-чуруктар делгелгелерин организастаар деп турар.

Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар чери Н. К. Крупскаяның политиктиг, башкылал-эртем талазы-биле ажыл-чорудулгазынга тураскааткан эртем сессиязын өске организациялар-биле кады эрттирер.

Юбилейге таварыштыр «Н. К. Крупскаяның революстуг болгаш башкылал-эртеминиң талазы-биле ажыл-чорудулгазы» деп ном, «Н. К. Крупская — В. И. Лениниң өөнүү болгаш эжи» деп диафильм үндүрери төлевилеттинген.

(СЭТА-ның корр).

„Революсчу ажыл-ижин бүдүрер“

В. И. ЛЕНИННИҢ төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга

Москваның Владимир Ильич аттыг заводунуң төөгү музейиниң бүгү көрүкчүлерге онза сонуурганшыг бир көргүзүү бар. 1918 чылдың август 30-де Москваның Басманный болгаш Замоскворецк районнарының ажылчы чоннарының митингилеринге барып чүве чугаалаары-биле партилиңң Москва комитединиң В. И. Лениниг берген путёвказының чурукка тырттырган хоолгазы ол.

Октябрь мурнунда капиталист Михельсоннуң өөчү-хөренгизи турган ол заводка Владимир Ильич чартык үүс чыл мурнунда ук путёвказын өзугаар келген. Ажылчыннарның анда болган хөй кижилиг митингизинге Ленин «Ийи эрге-чагырга» (пролетариаттың диктатуразы болгаш буржуазияның диктатуразы) деп илеткелин кылып берген. Революцияның баштынчызы ол митингиинің соонда ук заводтуң даштынга чорда, ооң амытынынга халдаашкын болган.

А дайзынының боолай бээриниң каш-ла минута мурнунда В. И. Ленин бодунуң илеткелинің түңнел сөстерин чугаалаан: «... бистиң сорулгаларывыс тодаргай: үптекчи буржуазияның авыяастыг, кара сагыштыг кышкыларын болгаш чанныышкыннарын-даа тоовайн, революсчу ажыл-ижинвисти бүдүрер бис» дээн.

Боттарының революсчу ажыл-ижин бүдүрер... Владимир Ильичиниң адын эдилээн заводтуң ажыл-ишчилери Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиң үндезилекчизинин ол кыйгырыын ыяк болап алган.

Ажылчыннар боттарын чоргааралдыы-биле ильчижилер дээр. Олар «Куш-ажылдың бүдүрүкчүлүү сөөлгү түңнелинде чаа ниитилел тургузуунуң тиилээринге эң кол, эң чугула үүл болур» деп В. И. Лениниң айтыышкынын база эки шингээдип алган.

Ол мурнакчы бүдүрүлге коллективиниң чоокта чаа кайгамчыктыг эгелээшкин кылганы ынчангаш таварылга эвес. Ук коллектив куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарының беш чыл планын 1970 чылдың апрель 22-де— В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур-күүседир деп шиитпирлээн. Ылап анализтеп, бодамчалыг саналгаларны кылган соонда ол шиитпир хүлээп алдынган.

Куш-ажылды организастаарының чаа аргаларын бүгү участоктарга калбаа-биле ажыглаары, ажылдаар үешактың оскүндурарын эвээжедири төлевилеттинген. Ажылчын кадрларны белеткээри анда кончуг чугула рольдуг деп санаттынган.

Заводтуң 120 ажыг ажылчыннары боттарының беш чыл планнарын күүседипкен. Беш чылдың баштайгы чартыының дургузында хөй цехтери болгаш участоктарны дески механизастаар ажылды чоруткан. Продукцияның шынарын бедидер, ооң бот-үнезин чиигедир талазы-биле кылган ажылдар база эвээш эвес.

Ажылчыннар бүгү аргаларын ылап барымдаалавышаан, куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле боттарының хууда беш чыл планнарын тургузуп ап турар. Чижек кылдыр көргүзүүрге, механизастаттынган 17 дугаар цехте ол планны он-он кижи кылып алган. Оларның аразында чартык чыл дургузында чаартылга кылыр ийи саналды киргеш, ажыглалга боттандырган, партия кежигүнүнге кандидат Ю. Минаев бар.

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр үүс чыл болурунга алдар кылдыр куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиериниң хууда планын баштай чогаадып алганнарның бирээзи аныак коммунист, хоюглакчы В. Зоткин ол заводта аажок сураглыг. Бо чылын, юбилейлиг чылда бодунуң чедип алыр деп күзээн түүлдерин мурнакчы ажылчын ылап төлевилээн. Ында чаартылга кылыр саналдар, станогуп сөөтелгеге киирериниң хуусааларын уладыры, чаартыкчыларның дүржулгазын өөренип алыры-даа база планнаттынган.

Б. Зоткин дег кижилерниң дугайын моторлар эптээриниң коммунистиг куш-ажыл цехиниң начальниги Михаил Федорович Булыкин биске чугаалап берген. Токарь Н. Соколов, В. Боков, П. Шумилов, А. Ребеко оларны болгаш ооң-даа өскелерни ол алаан. Куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиериниң планын цех бо чылдың баштайгы чартымда чогум-на оларның ачызында ажыр күүсеткен.

...Улуг баштынчының чагыгларын ыдыктыы-биле күүсетпишаан, ильичижилер боттарының революсчу ажыл-ижин бүдүрерин үргүлчүлеп турар.

И. ПОГОРЕЛОВ, В. ТЕРЕНТЬЕВ. (СЭТА-ның корр).

ЧЕХОСЛОВАКИЯДА байдалга хамаарыштыр

Совет-чехословак чугаалажыышкыннарының дугайында дыңнадыгны Прагага чонга чарлаанының, ЧССР-ниң Президентизи Л. Свободаның, ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Дубчектиң чугааларының соонда Чехословакияның ажылчы чоннары Москвага болган ужуражыышкынның түңнелдерин калбаа-биле чугаалажып турар.

ЧССР-ниң чонунуң хөй кезии ол түңнелдерни сеткил ханыышкынныг хүлээп ап, бүгү ажылчы чоннарны сырый каттыштырар, чурттуң байдалын чогумчалыг болдурар, дуржуп турган үндүрген шиитпирлерни ёзугаар алдынган хүлээлгелерни күүседир дээш ЧКП ТК-ның, ЧССР-ниң чазаанның ап турар хемчеглерин деткип турар. Ажылчы чоннар республиканың президентизинин, ЧКП ТК-ның болгаш ЧССР-ниң чазаанның кыйгырыын адербишаан, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорттуң, харылзаанның үзүктел чок ажылдаарын хандырар хемчеглерни ап турар.

Ынчалзажок Чехословакияны социалистиг дем каттыштырылгазынган чарарын семеп, чуртка капитализмни катап тургузар деп кордап турган, чонга удур күштер боттарының хоралыг ажылын соксатпайн турар. Олар чуртка националистиг дерзии хөөннерни, анархияны болгаш корум-чурум чок үүлгедиглер кылырын нептерединче угланган чүткүлүн үргүлчүлевишаан. Чуртта ам-даа ажылдавышаан турар чажыт радиостанциялар, контрреволюстуг чажыт бөлүк, чөнгээчилер совет-чехословак чугаалажыышкыннар үезинде дугуржуп турган үндүрген шиитпирлерге удур, ЧССР-ниң удуртулга черлериниң туруштарынга болгаш ап турар хемчеглериге удур калчаалыг кампанияны Л. Свободаның болгаш А. Дубчектиң чугааларының соонда чорудуп эгелээн ужуруда ында.

Чехословакияның компартиязының чангыс эвин бузарын болгаш ооң дайынчы аргаларына хора чедирерин ораладжып турар, антипартийжи идегеттер контрреволюцияның күштери-биле демин шуут каттыштырып турар. Байдал ындыг болганда чехословак улустуң дайынчыларының хоралыг ажыл-чорудулгазын хоруурун дүрген чедип алыры, чуртка корум-чурумну болгаш тайбын байдалды хандырары Чехословакияның Коммунистиг партиязының, ЧССР-ниң ажылчын ацгызының, бүгү ажылчы чоннарының сырый каттыжыышкынындан, быжыг туруштуңдар, шиитпирлиинден, дутуржуглуг шиитпирлерни күүседири дээш оларның чайгылыш чок демисежиринден Коммунистиг партиязының, чазаанның болгаш бүгү ажылчы чоннарының ол сорулгаларны шиитпирлээринче угланган күжениишкиннерин социалистиг акы-дүнма чурттар бүрүнү-биле деткип турар.

Москвага болган совет-чехословак чугаалажыышкыннарның, социалистиг чурттарның акы-дүнма партияларының чөвүлел хуралдарының, консультацияларының түңнелдериниң таарымчалыг чугула ужур-дузалының хөй-хөй коммунистиг, ажылчын партияларның демдеглээн медеглелдери август 27—28-те чарлаттынып үнген. Белградтан ол медеглелдерге дүүшпес чугаалар кээп турар. Югославияның Коммунистер эвилелиниң удуртулгазы коммунистиг болгаш ажылчын өске партиялардан ылгаштыр ЧССР-де ревизионистиг күштерни деткивишаан турарының фактызын чүгле анчы талазы-биле туруштардан аткаарлаашкын кылдыр тайылбырлап болур.

Бо хүннерде Чехословакияга социализмни камгалаарынче угланган, акы-дүнма социалистиг чурттар-биле кады СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактын боттандырып турар шугумун совет кижилериң изии-биле чүүлдүгүнүп турарының дугайында дыңнадыглар бистиң чуртувустуң бүгү булуңнарындан кээп турар. Совет-чехословак чугаалажыышкыннарның түңнелдери ол шугумну чедиишкиниг боттандырарынга, совет-чехословак харылзааларны улам хөгжүдеринге, делегей социализминиң туруштарын быжыглаарынга чугула салыышкын болур деп бүүрелдиин совет кижилер илергейлээн.

(СЭТА).

Дузалаар бис!

ФРОНТУЧУ ЧУГААЛАП ТУР

Гитлержи Германия 1941 чылда ССРЭ-ге өзу-биле халдаарының мурнунда Чехословакияны эжелеп алгаш, ооң чонун кулданып, чуруттуң чаагай байлаан бодунга ажыглап турган болгай. Ындыг болзаадаа фашистиг эжелелдин аарберге байдалы турда, ССРЭ-ниң акы-дүнма чону аңаа холун сунуп, чехословак өөнүктерниң достарын алырынга дузаламчыны көргүскен.

Эжелекчилерге удур ол чуртту хостаар дээш демиселге бистиң хөй-хөй оолдар, кыстарывыс маадырлыг тулчуп, амыт-тынын берген. Ынчаарда ыраккы ТАР-дан болук танкистер бистер база Чехословакияның девискээринге фашистиг аг-шериглерге удур тулчуп турган бис. Ынчаарда бистер ийиги Украина фронтузунуң составынга танкының тускай 25-ки полугунга чоруп турган, дыка хөй чехословак хоорайларны, суурларны хостаарынга киришкен бис. Ылаңгыя бистиң дайынчыларывыс Грона хемни кежип турда, немецтерге балыглаадып, чехословак улустуң хосталгазы дээш тулчуушкуннарга ынчаар хапымны теккен мен.

Дайын доостур чоокшулап келгенде-даа Чехословакияның Банскаштабница, Нитра, Галанта, Кмарно болгаш өскедаа хоорайларын хостажып турдувус. Ол өйде ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Дээди командылал черинің байыр чедирип, өөрүп четтиргенин чарлаан шынаылгаларны менээ тывыскылаан, олар ам-даа менде бар.

Ынчаарда бистиң кеззэвисбиле кады чехословак партизаннар база төрээн чуртунуң хосталгазы дээш эрес-маадырлыг тулчуп турганын ам-даа сактып чоруур мен. Чехословакия хосталган соонда ам бо хүннерге чедир ооң чону социалистиг дем каттыштырылга чуруттары-биле кады социализмни тургузар дээш ажылдап келген болгай. А соолгу үеде даштыкы империалистерге күүкүткен контрреволюсчулар бажын көдүрүп, акы-дүнма чехословак улустуң социалистиг чаалап алышкынынарын узуткаар, капиталистиг өзу-чурумну эгидер деп ораладжышкынын кылып турар-дыр.

Дайынның ол ораладжышкыны кажан-даа бүтпес деп бис чугаалаар бис. Ол чонуң национал маадыры коммунист Фучиктиң үнү бо хүннерде биске улам тодазы-биле дыңналып турар.

Харын моон ужурунда Совет чазаавыстың болгаш социалистиг өске-даа чурттарның пазактарының чехословак улуска дуза көргүзер дугайында ап чоруткан хемчегларни сеткилдиг бүгү ханызындан байыр чедирип деткип турар бис. Ол болза бистиң акы-дүнма улуска хамаарыштыр интернационалчы хүлээлгевисти күүседип турарывыс ол-дур. Аңгы талазы-биле акы-дүнмаларывыс бергеге таваржы бергенде, оларны кажан-даа черге кагбайн, аңаа бүгү күжүвүс-биле дузалаар бис!

М. КОНГАР.

Холуңар чоокшулатпаңар!

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта партком секретары Саая Очур ЧССР-де болуушкуннарга холбашкан лекцияны номчаанын дыңнаан, колхозчулар Совет чалактың чехословак улуска акы-дүнма дузаламчыны көргүзер дугайында шиитпирин бүрүнү-биле деткип турарын илергейлеп турганнар.

Чехословак республиканы социалистиг орукта чайладып, аңаа капиталистиг өскүчүгелдиң өзу-чурумун катаан эшдерин ораладжып турар контрреволюстуг үүлгедиглерни сойгаан шередип, аңаа шиитпирлиг ойтур шавышкынны бөгр талазы-биле Варшава Керээзиниң киржикчилери чуруттарның алган хемчеглери эң-не чөптүг-дүр деп, чон эки билип турар.

ЧССР-ниң партия болгаш күрүне ажылдакчыларының дилээн өзугаар ол чуртче Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чуруттарның шериглериниң киргенин көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери бүрүнү-биле деткип турар. Агрессорлар — чаа дайын кыпсыкчылары каада-даа бажын көдүрүп келге, оларны онемчитпейн, дайынның өртүн ол черинге-ле өжүрер күштер социалистиг дем каттыштырылга чуруттарында бар деп бистер эки билип турар бис.

Ынчангаш делегей байдалында нарын бергелер бар болуп турда, колхозчулар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидип, серемчиленди быжыглап, ылаңгыя амыы хүннерде дужут ажаан алышкынын улегерлиг чорудуп турган, коммунистиг тургузуушкуннуң хөрээнге телектиг салышкынны киирерин бүүредип турарлар.

Колхозта парткомнуң талазындан ЧССР-де болуушкуннар дугайында беседаларны малчыннарга, бригадаларга, ховунуң ажыл-ишчилериге шуптузунга чоруткан, оларга хөй кижилер киржип турган.

— Социалистиг Чехословакияга империалистер холуңар чоокшулатпаңар! — деп, колхозчуларның үнү ындыг.

К. КОНГАР.

Ульяновскиниң тараажылары шудургу ажылдаваш, черинің чаагай кежик-биле шаңнаарын чедип алган. Колхоз, совхозтарның хөй кезии бир гектардан-на 20—25 болгаш ооң-даа хөй центнер тараваны ажаап ап турар.

Цильнин районнуң тараажыларының эгелээшкинин өзугаар области моон мурнунда алдынган хүлээлгелерни ажыр күүседири дээш чарыш хайныышкынны калбарган.

Механизаторлар хүннүң-не 30 мың гектар хире шеллерниң таваычалай кестинген тараазын белдүрүп, бастырып турар.

Ульяновск областың тараажылары В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюн чедиишкинниг өткүүрүнге белеткенишаан, Ильичиниң төрүттүнген чери—Симбирскиниң ак өөрдейжилерден хосталганының 50 чыл оюнга таварыштыр — сентябрь 12-де күрүнгге моон мурнунда алган хүлээлгелериндээзинден 245 мың тонна хөй тараваны садарым аазаан.

ЧУРУКТА: Цильнин районнуң орук тарында автопоезд.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Мал чеми — мал ажылын хөгжүдеринге кол үндезин болгай, ынчангаш ооң белеткелинге хүн бүрүү үнелиг.

Дужут ажаан алышкынының бо хайнымышкыныг хүннериндe-даа, ниитиниң мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузар ажылды бичиндаа кошкадын болбас. Ынчалза-даа чамдык удуртукчулар ооң дугайын уттуп турар. Эрзин районнуң ажыл-агыйлары бо чугула ажылды эң шүшпеңн чорудуп, планны үүгле 31,4 хуу күүсеткен. Мал чеминиң белеткели Тес-Хем районда ооң база дээредевес, ол район бо талазы-биле планын үүгле 34,3 хуу күүсеткен, бо үеге чедир үүгле сиген белеткели-биле кызыгаарлангаш, будук-бүрү мал чемнери белеткээр ажылды үүгулага албайн келген. Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары малга тааржыр кандыг-даа мал чемнери белеткеп алыр болза, олар кыжын чугула апаар деп чүвени билир ужурлуг.

Республиканың хөй ажыл-агыйлары будук-бүрү мал чемнерин сиген-биле кады сарбаттап кэдагалаарының талазы-биле эдээн дуржулгалыг апарган, ындыг чемнериң бүрүлери тоглавас болгаш ногаан хевээр артар болур, ынчангаш ол чаш малга хоолулуг мал чеми болур. Чамдык ажыл-агыйлар күзүн тоглап дүшкен бүрүлерни болуп ап, оларны өске мал чемнери-биле холуп, мал чемгерип турар. Ынчангаш мал чеминиң курлавырларын тургузарының арталары бар-дыр.

Сиген белеткээр планнарын «Найырал» совхоз 11,1, «Шивилиг»—2,9, «Тес-Хем»— 20, «Совет Тыва»—18,4, «Межегей» — 24,5, «Улуг-Хая»—30,7 хуу күүсеткен, бо ажылды шүшпеңн чорудуп келген. Ол дээрге ниити республиканың көргүзүүнден безин дыка куду-дур.

Мал чеминиң белеткелинин ол ажыл-агыйларда ындыг ооҗум темпизи ук районнарның болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының кичээнгейин бо ажылче угландырар ужурлуг. Олар мал чеминиң курлавырларын тургузары дээш боттуг хемчеглерни боттандырып чорудары чугула.

Мал чеминиң белеткелиниң эгезинден тура Тожу район мурнап, планын 97,2 хуу күүсеткен, силос салырын массалыг эгелээш, 2000 тонна силосту салган. Ында «Совет Тыва» колхозтуң мал чеминиң белеткекчилери эртенги хаядан кежээки хаяга чедир шалыпкын ажылдап, мурнап келген. Эш Кацоолга удуртукан бригада планын 104, эш Намзыла удуртукан бригада 100 хуу күүсеткен, хүн бүрүде нормазын ажырып, мал чеминиң планын күүседир дээш демиселге хөй-аътты киирип турар.

Ниитиниң малына четчир чем суурну тургузар дээш чарыштын эгелекчилери болган Каа-Хем районнуң «Тиилелге», Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтарының мал чеминиң белеткекчилери мал чеминиң артыкшылдыг курлавырларын тургузар дээш шудургу ажылдап турар.

Республиканың колхоз, совхозтарының ниитиниң мал ажылынга ажыглаары-биле 26,5 мың га кукурузаны тараан. Чыл кадаашкынныг болза-даа, хөй ажыл-агыйларда ооң дүжүү эки үнген болгаш республиканың хөй ажыл-агыйлары ооң ажаалдалын эгелээн. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары бо ажылды калбаа-биле эгелеп киргеш, 1150, а Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнар 800 ажыг га черинің кукурузазын кескен. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары кукурузаның четчип өзүп келирин манап орорын дөрт айтыры чугула. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараазын» колхозу мың ажыг га черинің кукурузазын кезер тургаш, амдыгаа чедир чаңгыс-даа ганы кесээн. Эштер Астафьев биле Иконников, доңатсоок дүжүп болур болгай, бо дээрге, айылдыг маназашкын-дыр. Силеринің ажыл-агыйыңар сиген планын амдыызында үүгле 23,3 хуу күүсеткен болгай, ынчангаш кукурузаны четче-менди ажаап алырынче эң-не шыңгыы кичээнгейни салыр болза эки-дир.

Ниитиниң малын бодүүн болгаш сүүзүнүүт мал чемнериниң четчир хемчеглдиг курлавырлары-биле хаңдырып болур аргалар республикада бар турбуже, мал чеми белеткээр ажыл чер бүрүде дески эки чорувайн турарын дөрт чугаалаза чогуур. Бо ажылды шуудадырынга машина-техника-даа, мергежилдиг кадрлар-даа четчир болгай.

Ындыг турбуже, мал чеминиң белеткелиниң темпизи дыка ооҗум. Республикада мал чеми белеткээриниң планы 40,3 хуу күүсеттинген, сөөлгү декаллада өзүлде 11 хуу болган. 50,4 мың тонна ногаан массаны сарааттай белген, азы белен салдынган силос үүгле 5,5 мың тонна болган, ол дээрге планның 1,4 хуузу-дур. Силос кылдыр кескен кукуруза шөлү 5,4 мың га четкен.

Тываның чер ажылдакчыларының кол сорулгалары бо ажылдарны бүгү талалыг калбартыры болур.

266 центнер

ТУРАН. (Телефон-биле). Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң тараажылары дужут ажаан алышкынынга эки белеткенген. Техниканың чавыс үнген тарааны хоорауниуң дөзүнден бичин ору, куду кестирер арганы түс колхозтуң механизаторларының чедип алганын улусчу контроль үнелеп, демдеглээн.

Дужут ажаан алышкынында 124 кижи, 10 комбайн мобилизастаттынган. Тараажылар дужуттуң баштайгы 266 центнер тараазын шыгжамырда урган.

Комбайнерлер коммунист Виктор Кулун-Дарый хүнде кестирер нормазын 160, Доржу Сумуя, Салчак Сундуй-оол олар 150 хууларга күүсеткен, мурнакчы ажылдан турарлар. Колхоз баштаар чери болгаш ында партия организациязы тараажыларның ажылдаар, дыштанырынга бүгү таарымчалыг байдалды тургускан.

Үргүлчүлевишаан

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозтуң салбырларында мал чемнериниң белеткели соксаал чок үргүлчүлеп турар. Совхозтуң ажыл-ишчилери 2003 тонна сигенни, 2749 тонна силосту белеткээн.

Сиген кезилдезинде механизастаттынган дөрт бригада, хойжу бригадалар хаара туттунган. Арыскан салбырда Петр Чолдак-оолга удурткан хойжу бригаданың кежигүннери 283 тонна сигенни белеткээн.

СОЛУННАРНЫ, ЖУРНАЛДАРНЫ—ЧОНГА

Коммунистиг партия совет парлалганың хөгжүлдезинче улуг кичәәнгейни салып турар. Чүртта үнүп турар солуннар база журналдар чоннуң санындан ыракта ашкан. Совет парлалга—чоннуң өзулут революсчу индири. Бүгү чоннуң әрге-ажыынга бараан болбушаан, бедик идейлиг, шынчы, партийжи болурун ол хажык чокка сагып турар. Ынчангаш совет парлалганың күжү чогум-на ында. Солуннарның, журналдарның болгаш өске-даа бүгү үндүрүлгелернің тиражының үзүк чокка өзүп турары—парлалгага чоннуң ынакшылының, бүзүрелиниң долу херечизи.

Парлалганың тиражының чыл санында көвүдеп турарын үгле чангыс мындыг чижек тода көргүзүп турар. СЭКП ТК-ның органы — «Правда» солуннуң чагыкчыларының саны 1968 чылда 680 мун кижиге өскен. Республика солуннарының чагыкчылары база-ла чыл санында көвүдеп орар. Ындыг кеску чижектер болза чоннуң культурлуг деңнелиниң бедәәнин чугаалап турар-дыр.

Келир чаа чылдың парлалгазының чагыдылгаларының дугайында чугааның мурнунда, эрткен чагыдылганың түңнелин хилгуп, өскерлерге четпестерни айыткаш, моон соңгаар ону болдурбазының оруун тодарадыры чугула. 1968 чылда бистің республикага ниитизи-биле 147.183 экземпляр солуннар бала журналдар чагыттынган, азы 1000 кижиге оказштыр 677 экземпляр болган. Оон иштинде «Правда», «Комсомольская правда», «Советская Россия», «Красная звезда», «Труд» солуннарның, «Агитатор», «Коммунист», «Дружба народов», «Сельская молодежь» журналдарның чагыкчыларының саны мурнуку чылдан көвүдәән.

«Союзпечать»тың Кызылда чагыдылга салбыры бирги чартык чылда эки ажылдаан. Партияның Кызыл хоорай комитеди бо чугула айтырыгны хүн бүрү хайгаарап, чагыдылга дугайын бюрога чугаалажып, хөй-ниитичи тарадыкчыларның ажылынче улуг кичәәнгейни салып келген. Ындыг ажыл эки түңнелге чедирери чугаажок. Чагыдылга муң кижиге онаштыр 984 кезек болуп, Кызыл хоорай бирги черни әлләән. Ындыг болзажок баштайгы чедиишкин оларны ооңургадышкан. Чылдың ийиги чартыының чагыдылгазы багай эрткен. Бирги чартык чылда хуусаазы тенген чагыдылганы үгле 49 хуузу катап тургустунган, тодаргайлаарга 7343 кижи чагыдылганы узадып албайн баргаан. Ындыг четпес чорукту ам әгелләр чагыдылга кампаниязына катаптап болбас.

Каа-хемчилерниң чагыдылганы шалып чоруткының демдегләәри чугула. Ол ажыл әгелләринин мурнунда-ла СЭКП райкому белеткелди калбартып, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп турар. «Союзпечать» салбырының начальниги П. Могильников партия райкомубиле быжыг харылзааны тудуп, бешен хонгаш-ла районда байдалын дугайын дыңнадып турар. Ажылагыйларның, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң партия организациялары хөй-ниитичи тарадыкчыларның ажылынче улуг кичәәнгейни салып келген. Ынчангаш олар республикага ийиги черни әлләәннер. Ам 1969 чылдың чагыдылгазынче кирериниң мурнунда, ол айтырыгны СЭКП райкому бодунук бюрозунга бүгү тала-биле чугаалажып, эрткен чылды түңнәәш, амгы кампанияда ажылды канчаар организастаарын айтып, тодаргай шиитпирни хүләәп алган. Мурнуку чылдарның дуржулгазынга даянмышаан, парлалганы пропагандалаарының база тарадырының район чөвүлелин тургускаш, ону бюрога база бадылаан. Чөвүлелдің составында улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының специалистери, удуртукчулар, партия, комсомол, профәвилел ажылдакчылары кирип турар. Олар боттарының хүләәнген участоктарынга ажылды чорудуп, чагыдылганың байдалын каш хонгаш-ла чөвүлелдің даргазынга дыңнадыр. Каа-Хемнин хөй-ниитизинің парлалга тарадыр талазы-биле кеску чедиишкини сентябрь 1-ден әгелләр чагыдылга кампаниязында база улам калбарар.

1968 чылдың парлалга чагыдылгазын Бии-Хемнин, Тожунуң «Союзпечать» салбырлары чүгәәр эки чоруткан. Ынчалза-даа Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды районнарга чагыдылга куду деңнелге эрткен. Партияның Бай-Тайга райкомунуң, ында «Союзпечать» салбырының инструкторунуң сула ажылдаанындан ол район сөөлгү черни әлләән. Хыналданың база негелдинин кошкаанының түңнелинде, ында чамдык хөй-ниити парлалга тарадыкчылары чагыкчыларга квитанция бижип бербейн, а чагыдылга өртәә акшаны боттарынга ап, ону саададып турган. Ындыг харыысалга чок чорукту бо чылын катаптаазынче хамаарышкан партия организациялары, СЭКП райкому кичәәнгей салыры чугула.

Республиканың улуг районнарының бирәәзи — Барыын-Хемчикке парлалга чагыдылгазын база куду деңнелге организастаан. 1968 чылдың чагыдылгазы әгелләәш ийи ай чедип турда безин суур Советинин, районнуң, нефтебаазаның, «Кедәә тудуг» тудуг-монтаж әргелелиниң коллективтеринде кижилер чангыс-даа солун, журнал чагыдып албайн турган. Хөй кижилиг аныяк хоорай Ак-Довуракка чагыдылга чыл бүрү кончуг ооңум чоруп турар. Үстүнде бо чижектер болза партия райкомнарының, оларның пропаганда болгаш агитация килдистериниң бо чугула ажылды ала-чайгаарлаашкынче кирип турганын чугаалап турар-дыр.

Парлалга чагыдылгазының ажылын чер-черге хүн бүрү соксаал чокка чоруткайн, үгле ноябрь 25-ке чедир хөләәш, оон ыңай ооңургаанының түңнелинде, республикага ийиги чартык чылдың хуусаазын узадыр чагыдылгазының ниитизи-биле үгле 40 хуузу катап тургустунган. «Тувинская правданы» 3139, «Комсомольская правданы» 1200, «Правданы» 403 кижи узадып албаан. «Известия», «Сельская жизнь», «Строительная газета» солуннарның 50 хуузу катап тургустунмаан. Әрзин районнуң «Союзпечать» салбыры чагыдылга узадырын колдуунда шуут чоруткаан.

Районнарда «Союзпечать» салбырының калдаанын шилгир болгаш кижизидер, оларны удуртур талазы-биле СЭКП райкомнары, оларның агитация болгаш пропаганда килдистери ам-даа четпес ажылдап турар. Улуг-Хем районну чижек кылдыр ап көрәәлиңер. Ында үгле чангыс чыл иштинде 3 кижи солушкан. Таңдыда салбырның начальниги база үргүлчү солчуп келген. Аңаа ажылдап турган В. Хитров ажылды башкарып, чагыкчылар ортузунга ажыл чорударының улуу, хүн бүрү арагалап, ниити херекке харын-даа шаптык ужураштырып келген. Ынчангаш ажылынган ол дужүрткен. Әрзинге ажылдап турган А. Төмүр чагыдылгадан база саарылгадан киргеи акшаны дужаавайн, боду ап турган самчыгдал кылган. Оон-биле кады чонга садар ужурлуг солуннар, журналдар тараттынмайн, анаа чыда-ла әргижиреп турган. Бо байдалды партия райкому чогуур үезинде әскерип көрбәәни черле четпес. СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда килдизи «Союзпечать» салбырының ажылынче кошкак кичәәнгей салып келген. Ынчангаш ол район чагыдылга талазы-биле сөөлгү черлериниң бирәәзин әәлеп турар. Салбырның начальниги турган Шилек Дилгижек чыл дургузунда ажылды орта башкарбайн, чурум чокталып, багай ажылдап турда-ла, партия райкому ону әскербейн әртип турган. Республиканың «Союзпечать» салбыры ындыг байдалды көргеш, Шилекти ажылдан хостаар ужурга таварышкан. Районнарда чагыдылга салбырларының ажылдакчылары канчаар ажылдаар болдур, ажыл-херек база-ла ындыг: кызымак болур болза, чагыдылга хөй, а шүшпен болуп, чалгаарар болза, чагыдылга әвәәш болур. Ынчангаш районга чагыдылганың канныг байдалдыг болуру «Союзпечать» ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр. Бо байдалды өөренип көргеш, анаа ажылдаар кадрларны партия райкомнарының талазындан шын шилип ап, оларны углап-баштап, кижизидери чугула айтырыгның бирәәзи.

Республиканың хоорайларына, суурларына, колхозтар, совхозтарына муң ажыг хөй-ниитичи тарадыкчылар бо чылын ажылдаар. Оларның хөй кезии дуржулгалыг кижилер. Парлалганы эки таратқан хөй-ниитичилерни бо чылын база шаңнап, мактаары әргежок чугула. Кижи бүрүзү бодунуң чагыдып турар солуну азы журналы кандыг-кандыг айтырыгны парлаарын баш удур билип алган турар кылдыр тайылбыр-массалыг ажылды калбартыры, өг-буле, оон кежигүнү кижи бүрүзү парлалганы ыяап-ла чагыдып алган турарын чедип алыры—партия, комсомол, профәвилел организацияларының, «Союзпечать» салбырларының сонгаарладып болбас чугула сорулгазы болур. Бо чылын парлалга чагыдылгазы база-ла кызыгаар чок болур. Ынчангаш чер бүрүзүнге бо чугула ажылды эки организастаар болзувусса, солуннарны, журналдарны өг-буле база кижи бүрүзүнге чедирип болур бүгү аргалар бар.

Парлалганың хөй-ниитичи тарадыкчылары чагыдылганы үгле хоорай, суурларга база чоок черлерге чорутпайн, ырак черлерде турар малчыннарның коданнарынга чедип, оларга бижидери әргежок чугула.

Парлалганы пропагандалаарының база тарадырының талазы-биле партия райкомнарының чаныда тургустунган чөвүлелдер бо херекке улуг рольду ойнаар. Ол чөвүлелдер бүгү масса-политиктиг ажылдың төөн болур ужурлуг. Бо ажылды кадр баа-биле чоруткушаан, почта чедирилгезинче кичәәнгейни кошкадып болбас. Ылаңгыя көдәә черлерде почта чедирилгези ам-даа куду деңнелдиг. Чамдык малчыннар чагыдып алган солуннарын он-он, а харын чамдыкта бир ай чоокшулай бергеи бөлүк-бөлүү-биле алгылаар таварылгалар бар. Почта чедирилгезинде ындыг четпестер парлалга чагыдылгазынга шаптыкты ужураштырар.

Украин ССР-де парлалга чагыдылгазы чыл бүрү улуг чедиишкин-биле әртип турар, үгле дәәрге ында партия организациялары чагыдылганы кампания кылдыр көрбейн, хүн бүрү, чыл дургузунда чорудуп, өг-буле бүрүзүн хаара тудуп турар. Ында үгле «Правда» солун безин 100 коммуниске онаштыр 79 кезек болуп турар. Бис база олар ышкаш кызымак ажылдааш, ол республиканың деңнелинге чедер орулганы салып, парлалганы чон ортузунга калбаабиле нептередиривис чугула. Оон-биле чергелештир «Союзпечатьтың» чер-черде ажылдакчылары, хөй-ниитиниң дузазы-биле ажылдавышаан, чагыдылганың түңнелин 15—20 хонгаш-ла партия организацияларынга дыңнадып, коллективтерге тус-тузунда тайылбырлап таныштырып турары күзенчиг. Чагыдылга чорудар өрәәлдерни плакаттар, солуннар, журналдар-биле дерип тургузар болза эки.

Бо чылгы чагыдылга болза бистиң чүртүвүс, бүгү бурунгаар деңшилгелиг кижи төрелгетен улуг башкы Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бәәр 100 чыл оюнга белткелди калбарткан үеде эртип турар. Парлалга чагыдылгазын эки организастаан, өг-буле бүрүзүн четчир саныг солуннар, журналдар болдуруп, бешчылды чедиишкинниг доозар дәәш социалистиг чарышты улам калбартыр болзувусса, улуг баштынчыга кызыгаар чок ынакшылдың, оон чагыгларын күүседир дәәш демиселге чоннуң идепкейин бедидериниң кеску илерели болур.

М. СУГЕ-МААДЫР,
СЭКП өбкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструктору.

Быжыг соруктуг

Бо чылын «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары 2500 га кызыл-тасты, 1500 га арбайны, 100 га чиңге-тарааны ажаап алыр. Тараа культураларының үнүжү эки. Баштайгы санаашкыннардан алырга га бүрүзүнден 8 центнер дүжүттү ажаап алыры бадыткаттынып турар. Ажаап алыышкынга 33 тараа комбайны ажылдаар, оларның септелгези колдуунда доозулган, механизатор кадрлар четчеленген.

Ажаап алыышкынче чоокта чаа кирген Шын-Бажында 100 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирген.

Совхозтуң ажыл-ишчилери боттарының арга-нурлавырларын санап көргеш, күрүнеге тараа дужаар планын 1,5 катап күүседирин шиитпирлээн. Энир чылын чаалап алганы РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун быжыы-биле тудар күзел-соруктуг ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

Доктаалды деткээн

Бии-Хем районуң хөрәәженнер чөвүлелиниң хуралынга В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бәәр 100 чыл ою болганынга чедиишкинниг ужуражыр хемчеглерниң талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң хөрәәженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң әргелекчизи әш Дуктуг-оол кылган. Хуралдан бызаа ажаакчылары И. Мананникова, М. Серенмаа, А. Балагашева, С. Күжүгет, Е. Седен, әмчилер Л. Шелехова, И. Фоминых, садыгжы Т. Шагарина болгаш дааранылыклар әштер Соколова биле Поносова оларны мурнакчылар кылдыр демдегләән.

«В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бәәр 100 чыл болганынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айытқан хемчеглерни чөвүлел хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткип хүләәп алганнар. Колхоз, совхоз, будүрүлге, албан чери бүгүдезинге ленинчи өзү-биле ажылдаар деп лозуңну калбартырын кыйгырыгда көрген. Ол ышкаш ленинчи өзү-биле өөренири база кичәәнгейге алдынган. Бүгү өөредилге черлеринге, культура одагларына ленинчи будуцларны организастаар, чер болганга баштынчының ажылдамыдыралын өөренириниң четкизин калбартыр.

Д. ЧООДУ.

СОҢГУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГЫГЛАРЫ

Советтер болгаш амыдырал

—⊙—

Советтиң болгаш ооң бүгү депутаттарының ажыл-чорудулгазынга соңгукчуларының чагыглары кол черни әлләәр. Эрге-чагырга органнарынче соңгукчулар боттарының төләәлерин депшидип тура, чоннуң амыдырал байдалын әкижидеринче угланган хемчеглерни ап чорудар дугайында ажыктыг санал-оналын депутаттарга киирип турар. Экономиканың болгаш улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, чуртталга-коммунал тудуунуң, амыдырал хандырылгазының, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының база хамаатыларының әргелерин камгалаарының айтырыглары соңгукчуларның чагыгларында илереттиинер.

Чер-черниң эрге-чагырга органнарынга соңгулдалар болуп эрткенден бәәр чыл ашкан. Ол үениң дургузунда соңгукчуларның депутаттарынга берген чагыглары болдунар шаа-биле күүсеттинип келген. Коммунал ажыл-агый, амыдырал хандырылга, кадык камгалал министерстволары, респотребсоюзтуң баштаар чери, «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкыны чагыглар күүселдезинче чугула кичәәнгейни салып турар апарганын айтыр херек. Чагыглар дамчыштыр чоннуң амыдырал хандырылгазын улам әкижидер хемчеглер алдынган. Республиканың бүгү районнарында амыдырал хандырылга комбинаттары ажылдап, чонга бараан болуп, кодәәниң чурттакчы чонунга хандырылганың дузазын чедирип әгелләән. Колхозтар төптеринде (9 черде) амыдырал хандырылга комбинаттарының салбырларын ажыткан. Бай-Хаак, Хандагайты, Кызыл-Мажалык, Тоора-Хем суурларда ажыглалга кирген хеп чүүр черлер соңгукчуларның чагыын әзугаар туттунган. Оларда үүл үлетпүрүнүң әргелели бодунуң хөреңгизи-биле Ырбанда амыдырал хандырылга комбинадының бажыңын тудуп берген. Кунгуртут — Нарын аразында машина-биле аргыжар орук әргежок чугула апарган. Соңгукчулар бо айтырыг талазы-биле чагыгны депутаттарга киирген. Ам «Тере-Хөл» колхозтуң күжү-биле ук оруктуң тудуун әгелләән. Чадааада, Тәәлиде, Тоора-Хемде, Мөңгүн-Тайганың «Малчын» колхозта чаа школдар, Әрзиннің «Коммунизмче орук» колхозта интернат тудуушкуну чоруп турар. Чөөн-Хемчиктің «Чыраа-Бажы» совхозта участок әмнелгези ажыттынган. Бола ажылдар чоннуң чагыг-негелдезин ёзугаар кылдынып турар.

Советтер болгаш депутаттар чоннуң негелде-хөрегелдерин боттандырарынче угланган айтырыгларны шиитпирлээр ужурлуг деп, «Ажылчы чоннар депутаттарының көдәә болгаш суур Советтериниң ажылын әкижидер» дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалында айытқан. Бистің көдәә Советтеривис ук доктаалды удуртулга болдуруп алган ажылдап турар. Каа-Хемниң Ильинка, Бай-Тайганың Кара-Хөл, Шуй, Улуг-Хемниң Көк-Чыраа, Бии-Хемниң Аржаан, Барыын-Хемчиктің Эрги-Барлык көдәә Советтери соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле эвәәш эвес ажылды кылган. Чижәәлә-рге, Бии-Хем районуң Аржаан көдәә Совели соңгукчуларның чагыын әзугаар «Хадын» колхозта 200 олуттуг клубту туттурган. Аржаан — Тарлаг аразының орук тудуун чорудуп турар. Туран хоорай Советиниң шиитпирин әзугаар Билелиг сүт-бараан фермазында магазинни алгыткан. Ол ышкаш «Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар чери ферманың саанчыларын дажыглаары-биле тускай автобусту садып берген.

Ынчалза-даа соңгукчуларның дыка хөй чагыг-негелделери чогуур ой-шаанда күүсеттинмейн турар. Ылаңгыя Бай-Тайга, Тес-Хем, Өвүр районнарының чурттакчы чонун эки шынарлыг ижер суг-биле хандырарының дугайында айтырыг кончуг ооңум шиитпирлеттинин туран. Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг орук әргелели республика иштиниң оруктарын септеп кылыр талазы-биле чоннуң негелдезин чедир хандырып шыдавайн келген.

Чер-чер Советтери ажылагыйның янзы-бүрү адырларында бар четпестерни чайладыр талазы-биле чоннуң санал-оналын өөренип көрбүшаан, соңгукчулардан киирген чагыгларны ой-шаанда сайгарып, оларны амыдыралга боттандырар дәәш бүгү күштү, болдунар аргаларны ажылаар ужурлуг.

М. ОЮН.

Цехтиң хөрәәженнер хуралы

Чоокта чаа Сарыг-Септиң амыдырал хандырылга комбинадының дааранылга цегинге хөрәәженнер хуралы болуп эрткен. Владимир Ильич Ленининиң төрүттүгениндеи бәәр 100 чыл болур оюн төлептиг уткуур дугайында хемчеглерни ол хурал чугаалажып көрген болгаш бадылаан. Комбинаттың ажылчын хөрәәженнери бүдүрүлге планын доктаамал ажыр күүседирин, ажылды үрелиишкин чок кылырын, чонга бараан болурунуң культуразын бедидерин хүләәнген. Чыл бүрүзүнүң апрельде ыяш тарып олуртурунуң субботниктерин организастаар деп шиитпирлээн. Келир чылдың чайынында бүдүрүлге мурнакчыларын Шушенское суурже экскурсиялап чорудар.

Хөрәәженнерниң шак ындыг хуралдары районнуң өске-даа черлеринге болгулаан.

БИСТИҢ СӨЗҮВҮС

Мээң куш-ажылчы амыдыралым сес чыл бурунгаар әгелләән деп чугаалап болур. Ынчаарда Красноярск хоорайда өөредилге комбинадынга баргаш, экскаватор башкарарының курузунга өөренип алган мен.

Төрээн Тывамга әәп келгеш, Ак-Довуракта даг-дугунуң Бүгү-әвилел ужур-дугалыг комбинадының тудуунга барып, рудникке ажылдап кирдим. «ЭКГ-4,6» деп кучулуг экскаваторну башкарар идегелди меңээ көргүскен. Аңаа чеди чыл ажылдадым. Ускуужу барык-ла 5 кубометр чер үзүп хемчеглиг ол экскаваторга ажылдаарга нарын болгаш берге-даа. Хоочун иштериңни дузазы-биле ону эки шиңгәәдип алган мен.

Эрткен чылын бо разреске ажылдап киргеш, «Э-2005» деп экскаваторну хүләәп алдым. Бо чайын хөмүр-даш каздының кырында даг породазын чайладыр харыысалгалыг ажылдарны чорудуп тургузуус. Ай бүрүзүнүң даалгазы ажыр күүсеттинип келген. Ол болза совет шахтёрнуң хүнүнге бистің белләәвис болган.

Бо хүннерде дугалакчы-машинист, комсомолчу Михаил Ховалыг, экскаваторнуң слесарь Комбужап Сат олар-биле экскаваторну кышкы үеде ажылдарынга таарыштыр белеткеп тур бис. Кыжын бис хөмүр-дашты машиналарга чүдүрер апаар бис. Бо чылдың бүдүрүлге планын декабрь 5-те күүседирин хүләәнип алган ажылдап тур бис.

Д. САРЫГЛАР,
Чадаана хоорай. экскаваторщик.

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Хаак-Аксында коммунист Кол Найдан удуртқан сигенчилер бригадазы малга быжыг чем-суурну белеткәәр талазы-биле колхозтуң өске бригадаларындан мурнакчы ажылдап, 360 тонна сигенни белеткәәр тургаш, 280 ажыг тонна сигенни сараатап тургускан. Бригаданың кежигүннери мал чеминиң белеткелин августуң төнчүзүнде бүрүн доозар дәәш шалыпкын ажылдап, тургустунган сараатларны удур кажаалап турар.

Бо ажылга тракторист Хомушку Аспан-оол, машинистер Бараан Сандак, Бичемей Политика оларның үлүг-хуузу биче эвес. Сиген кезилдези әгелләнинден бәәр хүн бүрүнүң нормазын үргүлчү ажыр күүседип, олар мурнакчыларның одуруунда санадып турарлар.

ЧУРУКТА: Хомушку Аспан-оол, Бараан Сандак, Бичемей Политика олар чапсар үезинде сиген кезер машинаазык үзеп турары.

А. КУМАЯКТЫҢ фотозу.

САЛГАКЧЫЛАР

Чоокта ВЛКСМ-ниң Таңды райкомунуң пленумунга аныяктар ортузунда культура-массалыг ажылдың байдалынын болгаш ону әкижидер хемчеглериниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ук айтырыгның талазы-биле илеткел кылган ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары әш Кыргыс болгаш санал берип чүве чугаалаан әштер аныяктар ортузунда культура-массалыг ажылдың байдалы ниитизи-биле әкижээнин демдегләән.

Районда алды Культура бажыңнары, 14 клубтар, 2 автоклубтар, 16 библиотекалар, уругларның үш музыка школалары, 19 ортумак, сес чылдың болгаш әге школалары ажылдап, чоннуң культуразының хөрәәнге бараан болуп турар. Чоокта чаа район төвүнге болуп эрткен уран чүүлдүн көрүлдезинге 300 ажыг кижи киржикчилиг тос коллективтер боттарының талантызын көргүскеннер. Оларның кол нуруузу аныяктар болган.

«Элегес» совхозта Культура бажыңы (директору әш Байыр-оол), Балгазында, Бай-Хаакта, Хову-Аксында библиотекалар боттарының ажылын көскүүзүбиле әкижиткеннер. Чыл әгезинден бәәр уран чүүл коллективтери районга 170 ажыг концерттерни белеткеп, 45 тематиктиг кежәәлерни болгаш өске-даа массалыг хемчеглерни эрттиргеи. Районда тос спорт коллективтеринде 1680 аныяктар киржип турар. Күш-культура болгаш спорт хөрәән сайзырадыр талазы-биле «Элегес», «Тиилелге», «Россия» совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында база Хову-Аксында коллективтер дәәре ажылдап турарлар.

Бо чылын районга 1020 комсомолчулар болгаш аныяктар янзы-бүрү походтарга киришкен. Олар бүдүрүлгениң хөй санныг мурнакчылары-биле база хамаатты дайынының болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражылгаларны хөй удаа организастааннар.

Чон ортузунга культура-массалыг ажылды калбартып чорутканы, аңаа аныяктарның болгаш комсомолчуларның идепкейлиг киржилгези ажылагыйжы сорулгаларны шиитпирлээринге ужур-дузалыг болган. Район мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планын эттинг —155 хуу, сүттүң — 145 хуу болгаш дүктүн 154,2 хуу күүсеткен. Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле «Элегес», «Межегей», «Россия» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы оиза шылгаранган ажылдаан. «Коммунизмниң херели» колхозтуң аныяктарының сүт-бараан фермазы, «Революцияның чалбыжы» колхозта Марачевканың аныяктар фермазы, «Тиилелге» совхозта аныяктарның № 7 трактор бригадазы, «Элегес» совхозтуң аныяк хөй кыргыкчылар коллективи боттарының социалистиг хүләәлгелерин ажыр күүседип, мурнакчы үлегер-чижәән көргүскеннер.

Ындыг болза-даа аныяктар ортузунга культура-массалыг ажылда ам-даа улуг четпестер бар. Культураның одаглары: культура бажыңнары, клубтар, библиотекалар аныяктар ортузунга чорудар массалыг ажылдың төп одаа боон шыдавайн турар. Хөй-хөй культура одагларының ажылы кызыы, олар белеин-биле кино көргүзеринче хандыккаш, массалыг ажылдың чаа-чаа солун чүүлдерин кылбайн турарлар. Беш ажылдаар, ийи дыштанып хүнүг неделяже шилчәәнинге холбаштыр культура одагларының ажылы дыка бедәән турар ужурлуг. Ынчалза-даа чамдык комсомол организацияларының шимчегир эвес ажылының хараазыбиле аныяктар ортузунга чорутса чогуур ажылдың әлләән хөй хевирлери нептеревейн турар.

Районнуң спорт чөвүлели болгаш ДОСААФ райкому аныяктар ортузунга чорудар культура-массалыг ажылдың мурнуку одуруунга турбайн, спорт болгаш камгалал-патриотчу ажылды чогуур деңнелге турбуспайн турарлар.

Культура-массалыг ажылдың куду деңнелдин күзеинг эвес чүүлдерге чедире бәәр таварылгалар база тургулаан. Чамдыкта колхоз ийнкпе азы совхоз төвүнге кандыг-бир массалыг хемчегни организастаар хамаан чок, район төвүнге безин ону кылып күш четпейн турар. Чамдык комсомол организацияларының секретарьлары эвилелчи эвес аныяктарга үлегер көргүзер хамаан чок, боттары сагылга-чурумну үреп турганнар. Оларга комсомол организацияларының секретарьлары әштер Шелепов биле Минчиноолду, спорт ажылдакчызы әш Сатты хамаарыштырып болур. Үстүнде әштер арага ижип, чурум-сагылганы каржы үреп турганнар.

Хүн эрткен тудум-на, комсомолдуң юбилейлиг хүнү уламна чоокшулап орар. Ынчангаш Таңдының комсомолчулары болгаш аныяктары боттарының ажыл-чорудулгазын дайынчы байдалга тургузарынче улуг чүткүлду үндүрүп турарлар. Комсомолчуларның чүткүү болгаш тура-соруу турда, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң кандыг-даа айтырыы чедиишкинниг шиитпирлеттинер.

М. ЛОПСАН-ООЛ.

ШАЛЫПЧЫ КАМПАНИЯГА ЧАА ФРОНТ КАПСЫРЛАШКАН

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары кышка удур 117440 центнер сиген белеткәәр планныг. Район амгы үеде 54163 центнерни белеткеп ап, азы планын 46,5 хуу чедирген.

Ажыл-агыйлар бо хүннерде чаа дүжүттүң тараазының кезилдезинче уурук-суруктап кире берген. Мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы фронтузунга база бир чаа кампания капсырлашкан. Колхозтарның даргалары, совхозтарның директорлары болгаш чер-черде партия организацияларының секретарьлары ийи улуг кампанияның капсырлашканы-биле ажылды эде организастаарының хемчеглерин ап әгелләән.

Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле Ленин аттыг, «Искра», «Большевик» колхозтар өске ажыл-агыйлардан мурнап, дәәре черни әәлеп турарлар. Ленин аттыг колхозтуң сигенчилери бо чугула кампанияның әгезинде-ле эки ажылдаан. СЭКП райкомунуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының район Советиниң ажыл-агыйлар аразында шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Сиген кезилдезиниң темпизин кошкатпайн, организастыг ажылдаанындан амгы үеде олар планын 93 хуу чедирип, мал чеми белеткелин доозарының бүдүүзүнде келген.

«Искра» колхозтуң сигенчилери планын 72 хуу чедирип, малга быжыг чем-суур дәәш шудургу ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Тыва», «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтарның болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтуң сигенчилери мал чеминиң белеткелин ооңумнадып, хожудаңгай ажылдап турары четпес. Ол ажыл-агыйлар сиген белеткелиниң планын 32—50 хуу-ла чедиргилээн.

«Октябрь 30 чылы» колхоз август 20-ден 26 чедир үениң дургузунда сиген белеткелин бичии шапкынчыдып, 867 центнерни белеткәәш, планынга 10 хуунну немәән. Ол 7 хонуктта Ленин аттыг колхозтуң болгаш «Тыва» совхозтуң тудумдаа сиген белеткеәәни дыка четпес.

Районнуң улуг ажыл-агыйлары болур «Сүт-Хөл» совхоз ол үениң иштинде 2410 центнер сиген белеткәәш планынга 6, «Чыраа-Бажы» совхоз чүгле 0,6 хуулары немәәннер. «Большевик» колхоз болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта эрткен хонуктуң түңнели база-ла шоолуг чылыш албаан. Ынчангаш район сиген белеткелиниң талазы-биле сөөлгү 7 хонукта 4-ле хуунну немеп, шыдажыр артажок кошкак ажылдап турарын демдегләәри чугула.

Бо-ла темп-биле ажылдаар болза, арткан 63380 центнериң белеткелинге будуи 2 ай негеттинер дәәрзин ажыл-агыйларның удуртукчулары ооренип көргеш, организастыг хемчеглерни алыры негеттиинп келген. Чаъс-бораның үеде сигенни долган, ыяшка азар хемчеглер алдынмайн турар.

Бо чылын районда кукурузаның үнүжү эки. Амдыызында 82336 центнер силос саллынган. Ниити район масштабы-биле белеткезе чогуур силос салыышкыны кончут ооңум чоруп турар. Ийи кампания капсырлашкан бо үеде Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агый удуртукчуларындан ажылды шын организастап тургаш, малга быжыг чем-суурну тургузары негеттиинп турар.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корр.

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ ХҮННЕРИНДЕ

Болгарияның Улуг Республиказының төвү—София хоорайже Бүгү-делегейиҥ аныяктарының болгаш студентилериниҥ IX фестивалызына киржир дээш, бистиҥ Тыва республикадан Кызылдың төп электростанциязының дежурный инженери Виктор Кажия-оол-биле Москвага чеде бердивис. Июль 26-да эртенгиниҥ 8 шакта Киев аттыг демир-орук вокзалыдан бисти хоорайның ажылчы чону болгаш комсомол организациязының төлээлекчилери, чечектер тыспып, ыр-хөгжүм-биле фестивальче үдеп кагдылар. Орук дургаар станцияларда фестивальчыларны уткуурунуҥ болгаш үдээриниҥ тускай штабтары дүн-хүн чок ажылдап турар болду.

Софияга июль 28-те, хүндүскүнүҥ 2 шакта келгеш, гостиницага чурттаар өрээлдерни эллээш, дораан-на фестивальдың ажыттынары Василь Левски аттыг стадионче чоруптувус. 100.000 хире кижи олурар стадионну фестивальды ажылдарынга чедир 2—3 шак бурунгаар-ла улус долдур олурупкан болду. Стадионну долгандыр фестивальдың бүгү киржикчилери 143 чурттарның күрүне туктары кинскэн болгаш янзы-бүрү дылдарга бижээн лозун, плакаттар-биле карак чайнаар кылдыр каастап шимээн болду. Шактың согуну 18 шак 30 минутаны көргүзе бергенде, стадионда олурган муҥ-муҥ кижилер хенертен диг кылдыр тура халышкан, ураалап тур. Шөлче парадтың баштайгы отряды — маадырлыг вьетнам улустуҥ төлээлери үүнүпкен. Фестивальга Вьетнам Демократтыг Республикадан 80, Мурнуу Вьетнамдан— 74 ооллар, кыстар киришкен.

143 чурттарның делегаттары улаштыр-улаштыр, алфавит чуруму ёзугаар эртип турганнар. Делегация бүрүү парадче үнерде баштай адрес туткан спортсмен, ооҥ соондан күрүне тугу, делегаттар эртип турган.

Стадионга «Төрээн чурт дугайында» совет ырны чүс хире кижиден тургустунган үрер хогжүм оркестри ойнай берген. Совет делегацияның парадче үнүпкени ол. Шупту көрүкчүлер бут кырында туруп келген. «Ленин», «Комсомол», «Мөңгеде найырал» деп кыйгырыгларны хары угда салып турганнар. Болгар чон болгаш ооҥ аныяктары совет улуска онза ынак деп чүвени Софияга чоруп турган базым бүрүүнге-ле көрүп болур турду. Парадты чаңчыл ёзугаар фестивальдың ээзи — Болгарияның төлээлери хаггаН. Кайгамчык чараш дериттинген болгар колоннаны көрүкчүлер база-ла байырлалдыг диҥмитбиле уткаан. Чазак ложазында Болгарияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, БУР-нуҥ Министрлер Төвүлелиниҥ Даргазы Тодор Живков, Болгарияга албанның аайы-биле чоруп турган Моолдуҥ Араттың Революстуг партиязының Төп Комитединиҥ Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Төвүлелиниҥ Даргазы Ю. Цеденбал болгаш өске-даа чалаткан хүндүлүг аалчылар.

Бүгү делегейниҥ Демократтыг Аныяктарының Федерациязының мурнуудан ооҥ президентизи Родольф Мекини фестивальды ажыдып, бүгү киржикчилерге байыр чедирген.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузуҥуҥ төлээлериниҥ удуртукчузу Чан Ван микрофонга чедип кээрге, стадион бир-ле улуг частышкын болган чүве-биле дөмей диҥмирел турган. Ол фестивальдың бүгү киржикчилериҥге байыр чедирбишаан, америк агрессорлар Вьетнамдан үүнүп чоруваанда Вьетнамның ооллары болгаш кыстары амытыны харам чокка тулчур болгаш ыяап-ла тиилээр бис деп сөзүн берген.

Митинг төнгенде шөлче тук тудукчулары үүнүп келген. Байырлыг марш үделгези-биле фестивальдың болгаш Болгарияның Улус Республиказының туктары көдүрүп үнген. Мотоэстафетаның киржикчилери VIII фестивальга Хельсинкиге кывыскан оттан кыпсып алган факелди эккелген. Ол факелди Олимпий оюннарының чемпиону, алдаржаан спорт мастери Боян Радев алгаш, IX фестивальдың одуп кывыскан. Фестиваль ажыттынган. Фестивальга удур янзы-бүрү бөлүктер турза-даа, олар чүү-даа кылып шыдавааннар. От кывыскан соонда, болгар комсомолчулар даштыкы өңүктеринге кончуг солун массалыг спорт мергежилгелерин көргүскеннер. Орта 600 ажыг спортсменнер киришкен. Стадионга байырлал дүнекииниҥ 11 шакка чедир үргүлчүлээн.

Дараазында хүннерде фестивальдың киржикчилери бөлүктерге үстүп алгаш, фестивальдың программазын ёзугаар янзы-бүрү хемчеглерже киришкен. Тула, Пенза, Чита областарның болгаш Кыргыс ССР-ниҥ төлээлери-биле бис 10 дугаар бөлүкке турган бис. Бөлүк бүрүү тускай план ёзугаар аҥаа киржип турган.

Фестивальдың ийиги хүнүн долузу-биле Вьетнамга тураскаатган. Ол хүн бистиҥ 10-гу бөлүк вьетнам улуска дуза кылдыр Витоша даанның эдээнге яблоня олуртуру-биле 3 шак хире ажылдаан бис. Оон улуг митинг болган. Ол митингге аҥгы-аҥгы үзел-бодалдыг, аҥгы-аҥгы шажын-чүдүлгелиг аныяктар бир үн-биле вьетнам чонуҥ маадырлыг демиселин деткип турганнар. Бир хүн болгар аныяктарның хүнү болган. Ол хүн бистиҥ бөлүк Софияда Кремиковск аттыг металлургия заводунуҥ ажылыбиле таныжып, байырлыг ужуражылганы кылган бис. Ынчан база-ла совет болгаш болгар улустуҥ шагдан бээр быжыккан найыралы илереп турган.

Фестивальга онза болуушкуннарның бирээзи делегациялар аразында ужуражылышкыннар болуп турган. Делегация бүрүү тускай төптүг турган. Ужуражылышкын кылырда кайы-бир делегация өскезин бодунуҥ төвүнче чалаар. Бистиҥ бөлүк Вьетнам, Барыын Германия, Барыын Берлин, Герман Демократтыг Республика, Италия, Франция, Япония, Моол, КАР-ның төлээлери-биле болгулаан ужуражылышкыннарга киришкен бис. Шупту-ла аныяктар «Найырал», «Тайбың, «Эпсеткил каттыжылышкыны» деп фестивальдың девизин деткип турганнар.

Фестивальдың культура программазындан бистиҥ бөлүк элээн хөй чурттарның национал концерттерин болгаш каттышкан 3 делегей концерттерин көрген бис. Шупту болуп турган концерттерни бир кижи хүннүҥ-не көөр дээр болза 5 чыл негеттинер ол хире хөй турган, ынчангаш четтигер шаавыс-биле көрүп чораанывыс ол.

Спорт талазы-биле чиик атлетика, чадаг-терге чарыжы, баскетбол, волейбол хевирлеринге янзы-бүрү чурттарниҥ командаларының ужуражылгаларын көрдүвүс. Спортчу командалардан эҥ-не чедишкиниг, чараш ойнаан команда Корейниҥ волейбол талазы-биле херээженнер командазы. Олар шупту командаларны уткаш, алдын медальды чаалап алганнар. Оон аҥгыда япон делегаттар боттарының спортунуҥ национал хевирлери — каратэ, дзюдо хүрештериниҥ аргаларын көргүскени онза солун болган.

Фестивальга эҥ-не кол айтырыг политика болуп турган. «Хостуг трибунага» болгаш «Студент трибунага» аныяктар капитализмге болгаш социализмге хамаарыштыр боттарының үзел-бодалын илередип, изиг маргылдажып турган.

Фестивальдың 10 хонуу билдиртпейн эрте берген. Ол 10 хонук иштинде Вьетнам-биле эп-сеткил каттыжыышкыны онза черни ээлеп турган. Фестиваль үезинде вьетнам төпке 135.000 аалчылар чораан, аҥаа 100 ажыг ужуражылышкыннар эрткен. Вьетнамга дуза кылдыр воскресниккe 5000 делегаттар ажылдааш, 10.000 хире болгар акшаны ажылдаан. Совет делегация (800 хире кижи) фестивальдың бүгү программазынга эҥ идепкейлиг киришкен. Уран үүл талазы-биле бистиҥ артистер 35 алдын, 10 мөңгүн, 9 хүлер медальдарны чаалап алган. Спорт талазы-биле 34 алдын, 24 мөңгүн, 22 хүлер медальдарны алган.

IX фестиваль делегейде демократтыг аныяктарның шимчээшкииниҥ сүр-куштүүн база катап бадыткаан.

С. КҮЧҮГЕ,
фестивальдың киржихчизи.

Архив документилери чугаалап тур

ТЫВАГА БАШТАЙГЫЛАР

Чээрби чылдарның эгезинде, тодаргайлаарга 1921 чылдың чайынында, Тывага большевик партия организациязы тургустунган. Ол чорук Тывага төөгүлүг ужур-дузалыг болганын төөгү көргүскен.

РКП(б) ТК-ның Сибирь бюрозунуҥ бадылааны-биле тургустунган большевик партияның Тывага райбюрозунуҥ сагыш салыр үүлдери-ле хөй турган. Оларның бирээзи болза аныяктар дугайында, келир үеде чаа амыдыралдың тургузукчуларының дугайында сагыш салыышкын болган.

Коммунистиг партия организациязы Тывага комсомол организациязын тургузарының организакчызы болгаш удуртукчузу болганын архив документилери чугаалап турар. Россияның Коммунистиг партиязының Тывага райбюрозу эҥ баштай бодунуҥ аппарадынга аныяктар ортузунга ажыл чорудар тускай инструкторну тургускан. Ол инструкторну дамчыштыр Тываның орус суурларынга орус аныяктарның ортузунга тайылбыр-маселыг ажылды, Тывага комсомол организациязын тургузар талазы-биле организастыг ажылды чээрби чылдарның эгезинде калбартып эгелээн.

1922 чылдың апрель 24-те РКП(б)-ниҥ райбюрозунуҥ хуралынга аныяктар ортузунга ажылдың чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Орус чониҥ аныяктарының ортузунда ажылдың дугайында илеткелди райбюрониҥ инструктору эш Антипин кылган. Илеткелчиниҥ көргүскенинден алырга, ынчаарда аныяктарның коммунистиг эвилелиниҥ 16 үүрлери тургустунган болгаш комсомол кежигүннери 120 кижи четкен. Ол илеткелди дыҥнааш, РКП(б) райбюрозуның доктаатканы болза:

«Аныяктар эвилелин организастаар талазы-биле эш Антипиниҥ чоруткан ажылын шын деп санаар. Чер-черге аныяктар ортузунга ажылды эҥ-не үре-түҥнелдиг чорудар төлээде, аныяктар ажылының дугайында саавыры чогаадып кылырын болгаш аныяктарның үүрлери-биле инструкторжу харылзааны тургузарын эш Антипинге дагзыр. Ол сорулгабиле секретарларының азы аныяктар үүрү бүрүүнден бир-бир төлээлекчилериҥ төвүдел хуралын бо чылдың май 20-ден орайтатпайн чылдырары эргежок чугула...»

Орус аныяктар ортузунга чорудар ажыл-биле чергелештир тыва чоннуҥ аныяктарының ортузунга ажыл чорударын партияның райбюрозу база утпайн турганын мындыг факт херечилеп турар. Райбюронуҥ ол-ла хуралының ийиги айтырыы: Таҥды-Тываның аныяктарының ортузунга ажыл дугайы болган. Ону чугаалашкаш доктаатканы болза:

«Таҥды-Тываның (Урянхайның) аныяктарынга кыйгырыны чогааткаш, Таҥды-Тываның Араттың партиязының Төп Комитедин дамчыштыр оларның ортузунга тарадырын эш Антипинге дагзыр, бо ажылды Коминтериниҥ директиваларын болгаш принциптерин ёзугаар чорудар».

РКП(б) райбюрозунуҥ 1922 чылдың май 9-та болган хуралынга комсомол үүрлери биле коммунистиг партия үүрлериниҥ харылзаазының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле райбюромуҥ доктаатканындан алырга: партия үүрлериниҥ кежигүннери чер-черде аныяктар үүрлериниҥ революстуг болгаш идейлиг удуртукчу улуг эштери болур, партия үүрлериниҥ бүгү кежигүннери чер-черде аныяктарның коммунистиг эвилелиниҥ ажылынга эҥ-не идепкейлиг киржир хүлээлгелиг, партия үүрүнүҥ 23 хар четпээн кежигүү (партия кежигүү) аныяктарның коммунистиг эвилелиниҥ кежигүү болур. Партия үүрү бүрүзү коммунистиг аныяктар эвилелиниҥ хуралынга болгаш президиумунуҥ хуралынга бодунуҥ төлээлекчизин чорудар, а ол ышкаш партия үүрлериниҥ кежигүннери аныяктар эвилелиниҥ хуралдарынга илеткелдер кылыр ужурлуг. Бо ышкаш айтыышкынны чогааткаш, аныяктар эвилелиниҥ үүрлериниче тарадырын аныяктарның коммунистиг эвилелиниҥ талазыбиле инструктор эш Антипинге РКП(б)-ниҥ райбюрозу даасканы.

РКП(б)-ниҥ райбюрозунуҥ чоруткан улуг ажылының түнелинде Тывага комсомол организациялары чер-черге тургустунуп келгилээн. 1922 чылдың февральда комсомолдуҥ ийи үүрү Биче-Енисей (амгы Кызыл-Хем) районга: Бояровкага февраль 21-де болгаш Знаменкага февраль 26-да тургустунган. Оон-биле дараалаштыр Таҥды Эдээ, Туран, Кызыл хоорай районнарынга комсомолдуҥ үүрлери тургустунгулаан.

Тываның суурларынга тургустунгулаан комсомол үүрлерин каттыштырып, бүгү Тываның комсомол организациязын тургузары негеттинип келген. Ынчангаш РКП(б)-ниҥ райбюрозу 1922 чылдың май 20-деги хуралынга: «Аныяктарның коммунистиг эвилелиниҥ төвүдел хуралын чылдырар дугайында» болгаш «Урянхайга (Тывага) РКСМ-ниҥ (орус аныяктарының коммунистиг эвилелиниҥ) бюрозун тургузар дугайында» айтырыглары чугаалашкан. Комсомол организацияларының бирги төвүдел хуралын 1922 чылдың май 21-де чылдырарын райбюро доктаатказ, аҥаа чугаалажыр айтырыгларны болгаш илеткелчилерни бадылаан.

Тывага РКСМ-ниҥ оргбюрозун үш кижи составтыг тургускан. Харыысалгалыг секретарынга эш Антипинни, кежигүннеринге эштер Чиняков биле Боровиковту бадылаан. Ол-ла чылдың июнь 8-те РКП(б)-ниҥ райбюрозу РКП(б)-ниҥ Енисей губернь комитединиҥ айтыышкынын ёзугаар ол оргбюрону РКСМ-ниҥ Тывада райбюрозу кылдыр тургузар дугайында доктаалды үндүрген болгаш ооҥ составынга үстүнде эштерни хевээр арттырган, ону бадыладыры-биле РКСМ-ниҥ Енисей Губкомунче, медээ кылдыр РКП(б)-ниҥ губкомунче чоруткан.

Бо үстүнде документилерден алырга, РКП(б)-ниҥ Тывага турган райбюрозу 1922 чылдың апрель — май айларында бодунуҥ үш хуралдарынга комсомол дугайын апрель 24-те, май 9-та, май 20-де улаштыр чугаалашкан (протоколдар №№ 8, 9, 10. Партархивтиҥ 32 фондузунда).

РКП(б)-ниҥ райбюрозунуҥ шинтпирин ёзугаар Тывага аныяктарның коммунистиг эвилелиниҥ үүрлериниҥ бирги төвүдел хуралы 1922 чылдың май 21-де Кызыл хоорайга болуп эрткен.

Төвүдел хурал часкы ховуу ажылдарының түлүк үезинде болган ужурунда, аҥаа комсомолдуҥ 17 үүрлериниҥ 9 үүрүҥ төлээлекчилери киришкен. РКП(б)-ниҥ райбюрозунуҥ секретары эш Чугунов, ооҥ кежигүүү болгаш РСФСР-ниҥ Даштыкы херектер министерствозунуҥ Тывага турган төлээлекчизи эш Фальский олар төвүдел хуралга олуржуп, илеткелдер кылгылаан.

Төвүдел хуралга чугаалашкан айтырыглар:

1. Амгы үе болгаш аныяктарның сорулгалары.
2. Чер-черден илеткелдер.
3. Комсомолдуҥ чайты ажылы.
4. Организастыг айтырыглар.
5. Аар-саар айтырыглар.

Бирги айтырыг талазы-биле эш Фальский илеткел кылгаш, чаа экономиктиг политиканы тайылбырлап, аныяктар шимчээшкииниҥ дугайын чугаалавышаан, аныяктарның сорулгаларын айыткан.

Коммунистиг партияның тактиказын тараачын чонга болгаш кежигүн эвес аныяктарга тайылбырлап таныштырар дээш, коммунистиг партияның болгаш Совет эрге-чагырганың доктораал, шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш аныяктарның коммунистиг эвилели бодунуҥ бүгү күжүн бээр дугайын төвүдел хурал бирги айтырыг талазы-биле доктаалында айыткан.

(Төнчүү 4-кү арында).

☆ ☆ ☆

ДҮЖҮТТҮҢ МААДЫРЛАРЫ

«Межегей» совхозтуҥ механизаторлары чаа дүжүттү ажаап алыры-биле чергелештир күскү чер аҥдарылгазынче кирген.

Совхозтуҥ № 2 трактор-ховуу бригадазының трактористери 650 га күскү черни бо хүнге чедир аҥдарган. Комбайннар шөлден чоруурга-ла, олар күскү чер аҥдарылгазынче кирип турар.

ЧУРУКТА: Ол бригаданың мурнакчы механизаторлары (солагай талазындан) В. Полозов, В. Непомняшх, И. Олейников, А. Терентьев, И. Селянов олар.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

☆ ☆ ☆

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

МЕДЭЭЛЕР ИНФОРМАЦИЯЛАР

Прага бо хүннерде

ПРАГА, август 28. СЭТА-ның тускай корреспондентизи И. Лапицкийниҥ дамчыдып турары болза: Чехословак найысылалда амыдырал чогумчуп турар. Социализмге удур күштериҥ эрткен хүннерде болдурган дүшкүүрлүг чоруктары чоорту соксап эгелээн. Ол соксаашкын чер болганда көскү болуп турар.

Партия болгаш күрүне организациязы Прагага болгаш бүгү чуртка корум-чурумну тургузарынче кирипкен. Областарның национал комитеттериниҥ даргаларының хуралы найысылалга болуп эрткен, аҥаа чазактың даргазы О. Черник болгаш чамдык министрлер киришкен. Хуралга Москвага болган совет-чехословак «чугаалажыышкыннарының дугайында информацияны дыҥнаан.

Хуралдың киржикчилери ооҥ соонда ажыл-агый талазы-биле соҥгаарладып болбас айтырыгларның дугайын, ылаңгыя бүдүүлгеин, чоннуҥ хандырылгазын, дүжүт ажаап алыышкының организастыг доозар дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Тараа культураларын, а ол ышкаш чуртта ээн чугула техниктиг культураларның бирээзи болуп турар хмельди ажаап алыры-биле ажылчын күжүн мобилизастаары эргежок чугула деп санааннар. Ону боттандырары-биле мурнунда тургустунган чаңчыл ёзугаар дээди өөредилге черлериниҥ болгаш техникумнарның студентилерин ажыглаарын шинтпирлээн.

Сөөлгү хүннерде реаксыыг күштер улус ажыл-агайын болгаш транспортту дезорганизастаар дээш болдунар-ла бүгү күүлдерни үүлгедип турганнар. Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур хоозун пропагандабиле кады олар Москвага болуп турган чугаалажыышкыннарны нарыыдадырынче болгаш үзериҥче угланган хоралыг күүлдерни кылып турганнар. Ынчалзе-даа ол орааллажыышкыннарның хөй нуруузунга өнчүк-чөңгээлерге алыспаан ажылчыннар ойтур шавыышкыннарны берген. «Либерал-дар» болгаш «социал демократтар» деп атка чагдынып алгаш, боттарының эрге-ажыктарынга ажыглаары-биле оларның чорудуп турганы хөлзеп чоруп турган аныяктарның бөлүктери ам Праганың кудумчуларынга шоолуг көзүлбестей бергеннер. Бо хүннериҥ иштинде дыка хөй кижилер оларның ёзулуг мөзү-шынарын билгеннер. Республикага социализмниҥ туруштуг болурунга, чоннуҥ чаалап алыышкынларынга кайы хире улуг айыыл диргелип келген турганын Чехословакияның ажылчы чоннары бүзүреп көөр аргалыг болганнар.

Москвага болган совет-чехословак чугаалажыышкыннарның түҥнелдери, угаан-сарыылдыг болгаш корум-чурумнуг болурунче чонну радио дамчыштыр кыйгырган республиканың президентизи Л. Свободаның болгаш ЧКП ТК-ның бирги секретары А. Дубчектиҥ чугааларын таныжып, чугаалажып турар бөлүк-бөлүк кижилерни ам кудумчулардан көрүп болур. Чонну дезинформастаары-биле болгаш мегелээри-биле чажыт радиостанцияларны, солуннарны болгаш хуудустарны ажыглап турган контрреволюстуг пропаганданың салдарынга алыскан кижилериниҥ карактары частып турар.

Бо хүннерде калбарган турган чидиг демисел—дүржоктаныып турган контрреволюцииягa удур чехословак улустуҥ демисел чорударынга дузалымчы көргүзер талазы-биле акы-дуҥма социалистиг беш чурттарның кады чоруткан хемчеглери үндезининг болгаш чогуур өйүнде болган деп чүвени бүрүн бадыткаан.

Совет-чехословак чугаалажыышкыннарның түҥнелдеринге чоннуҥ байыр чедирип турарының чаа-чаа херечилериниҥ шак бүрүзүнде үүнүп кээп турарының үжүү-даа ында. Кады кылган дыҥнадыг-биле ганыышкаш, ол чугула политиктиг документиде көрген хемчеглер иштики болгаш даштыкы контрреволюстуг күштерге удур демисел чорударынга чаа аргаларны тургузуп турар деп чүвеге кижилер бүзүреп турарлар.

Ынчалза-даа социалистиг эрге-чагырганы, ажылчын аҥгының болгаш Коммунистиг партияның удуртукчу ролюн быжыглаарынче, Совет Эвилелиниҥ база бүгү социалистиг кады ажылдажылганың улустары-биле найыралдыг харылзааларны хөгжүдеринче болгаш быжыглаарынче угланган Москвага чугаалажыышкыннарының түҥнелдери, совет-чехословак дыҥнадыгда көрдүнген хемчеглер чамдык кижилерге таарышпайн турар. Эвилелчи чурттарның шериглеринге удур хемчеглер чорударынче кыйгырган чажыт солуннарны дүүн найысылалга тарадып турган. Праганың чурттакчылары өнчүк-чөңгээлиг бижиктерни болгаш кыйгырыгларны бажыңнарның ханаларындан, магазиннериҥ витриналарындан дүжүрүп турда-ла, ындыг үүлдер оон-моон база-ла көстүп кээп турар. Москвага чедип алдынган дугуржулганы хажыдар сорулгалыг чугаалар радио дамчыштыр база дыҥналып турар.

Антисоциалистиг күштериҥ мындыг янзылыг чимзениишкиннери турза-даа, чуртта байдал чогумчуп, меге-нүүл чидип бар чоруур.

Бүтпес үүле

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдиҥ дыҥнадып турарын ёзугаар алырга, Чехословакияда реаксыыг болгаш шовинист идегеттер польша туристерге хамаарыштыр дүржок үүлгедиглерни кылып турар.

Бир бөлүк шовинистер Польшаның экскурсиячылар сөөрткен автобузун даш-биле соккулаан, туристерни дорамчылаан.

Прагада польша культура төвүнүҥ бажыңынга реаксыыг идегеттер Польшага удур чөңгээлиг хуудустар аскан.

Өй-тавында амыдырал катап тургустунуп турар

ПРАГАДАН СЭТА-ның корреспондентизи И. Масленниковтуҥ дамчытканында мынча дээн: Чехословакияның коммунистери болгаш ак сеткилдиг бүгү кижилери ам чуртка өй-тавында амыдыралды болдунар-ла шалыпкыны-биле катап тургузарынче бүгү күжениишкиннерин салып турар.

Республиканың чазаа август 28-те Прагага хуралдап эгелээш, социалистиг эрге-чагырга органнарының, үлетпурнуҥ болгаш көдээ ажыл-агайының бүдүүлге черлериниҥ ажылдаарын хандырарынче угланган хемчеглерни төлевилеп турар.

Хуралга бүдүүлге черлериниҥ ажылдаарын чогумчалыг болдурарының, дүжүт ажаап алырын дүргедериниҥ айтырыгларын, Прагада хоорай транспортунуҥ, чурттуҥ демир-орук транспортунуҥ болгаш садыг четкизиниҥ ажылын чугаалашкан.

Чазак колдуунда хмельдиҥ болгаш тараа культураларының дүжүдүн ажаап алырынга дуза чедиреринче республиканың аныяктарын, чонун кыйгырган.

Типографияларының, солуннар редакцияларының, радио, телевидениениҥ катап чогумчалыг ажылдап эгелээриниҥ айтырыгларын база чугаалашкан.

Заводтарның, фабрикаларның, көдээ ажыл-агый кооперативтериниҥ болгаш күражылагайларның катап ой-тавында ажылдап эгелээниниҥ дугайында дыҥнадыглар Прагада кээп турар.

Эртем-техниктиг нитилел чурттуҥ амыдыралын чогумчалыг болдурарынче угланган Коммунистиг партияның болгаш чазактың күженишкиннерин чугаа чок деткиринче чурттуҥ бүгү эртем-техниктиг интеллигенциязын кыйгырган.

Америк коммунистериҥ программазы

НЬЮ-ЙОРК «Дейли уорлд» солун АКШ-тың Коммунистиг партиязының соҥгулда мурнуу чарыында сорулгаларының дугайында «Ядарал-түрегделди болгаш дайыны узуткаарының программазы» деп үүлүн парлап үндүрген.

Бөгүнгү Американың кол айтырыглары дайын, сөөк-язы ылгаар дорамчылал болгаш ядарал болуп турар. Чурттуҥ демократтыг болгаш республиканы—кол ийи партиялары «улуг хөреңгитеннериниҥ» партиялары деп, АКШ-тың коммунистери айыткан болгай. Оларның чазакта төлээлери чоннуҥ хөй кезиинге удур, хөреңгитеннериниҥ эрге-ажыктарын барымдаалаан политиканы чорудуп турар.

Сөөк-язы ылгаар дорамчылалды нептередириниҥ болгаш биче националдарны дарлаарының политиказы америк улуска эҥ хоралыг айыылдарың бирээзи деп коммунистериҥ санаанын документиде айыткан.

Ам делегейни дүшкүүрлүг байдалга Уолл-Стриттиҥ санхөө хөреңгитеннери таварыштырып турар. Олар даштыкыда боттарының капиталын камгалаар дээш чепсектиг улуг күштерни тургузуп, өске чурттарның херектерин холгаарлап турар.

АКШ-тың Вьетнамда «кемниг», дүржок, сөөк-язы ылгаар дайыны» программада шыҥгыы шүүмүүлээн.

ХОРАЛАКЧЫ АЖЫЛ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Чехословакияда буржуаз социал-демократтыг партияның талалакчыларыының дузалакчылары ам ол чуртка корум-чурумну болгаш оожургалды катап тургузарынга кандыг-даа аргалар-биле доткар таварыштырарын боттарының сорулгазы деп ажыы-биле чарлавышаан, чажыт ажыл-чорудулгазын калбарткан.

П. Яныр дээрзиниҥ интервьюзунуҥ «Афтонбладет» солунга парлаттынып үнгени ооҥ херечилели болган. Солун ол П. Яныр дээрзин «Чехословакияның социал-демократтарының баштыңы» деп чарлаан.

П. Яныр бодунуҥ баштап турар чажыт бөлүүн «партия» дээн. Ол бөлүк ажылдап турар болгаш бодум «хөй чажыт солуннар-биле», чажыт радиостанция-биле харылзаалыг мен деп, ол ажыы-биле медеглээн.

Сөөлгү хүннериҥ болуушкуннарындан көстүп турарын ёзугаар алырга, Чехословакияның чоннуҥ ортузунга будулгаазын, дүвүрээзин нептередиринге контрреволюсчу идегеттер чогум-на ол солуннарны, радиостанцияларны калбаа-биле ажыглап турар.

Мээн талалакчыларым Чехословакияның улустарынга кара сагыштыг боттарының сорулгаларын боттандырарынга ажыл соксадыышкыннарын организаставарынга чедир бүгү аргаларны ажыглаар сагыштыг деп, Яныр швед солунга берген интервьюзунга мактанган.

Чехословакияга буржуаз социал-демократтыг партияны катап тургузары дээш турган турарлар хамыктың мурнунда барының талакы күрүнелериниҥ империалистиг бөлүктериниҥ деткимчезинден даянып турган деп чүвени контрреволюсчу бөлүктериҥ ол төлээлекчизиниҥ интервьюзу көргүскен.

Кыдатта болуушкуннар

Синьхуа агентилел Кыдаттың мурнуу талазында Гуанси-Чжуан автономнуг районда «аҥгы дайзыннарынга удур күүлүг шавар халдаашкын» чоруп турарын дыҥнадып турар. Ам Кыдатта Мао Цзэ-дун бөлүүниҥ улуска удур, дүржок политиказын хүлээвес бүгү кижилерни аҥгы дайзыннары деп турар болганда, Синьхуаның дыҥнадыглары «культура революциязы» дээр чүвеге удурланган калбак оппозициияның барын база катап бадыткаан.

«Кыдаттың улусчу-хосталга армиязының командирлери болгаш дайынчылары массаларны мобилизастап, оларны Мао Цзэ-дуннуҥ идеялары-биле чепсеглеп турар» деп, ук агентилел демдеглээн. «Мао Цзэ-дуннуҥ идеяларын амыдыралга нептередиринге» чепсектиг күштерни ынчалдыр ажыглап турда безин. Синьхуаның миннип турарын ёзугаар алырга, ол районнуҥ байдалы «чидиг болгаш нарын» болуп артышаан. Эрге-чагырганың соҥгуттуруп тургустунгаш дүжүткен органнарының орнунга Пекиниҥ удуртулга чери «ревкомнар» тургузарын бүгү чуртта күштелдирип турар хиреде-ле, Гуанси-Чжуан автономнуг районда «революстуг комитет» дээр чүве амдыгаа чедир тургустунмаан.

Армияның дузазы-биле «ревкомнар» тургустунган районнарда безин оларның туружу быжыг эвес. Чижек кылдыр көргүзерге, Гуандуниҥ «Наньфан жибао» солуну ол можуда «эрге-чагырга дээш шыҥгыы демиселди биез-ле олчаан үргүлчүлевишаан, «ремкомга чүк-чүктен удурланыышкын таваржып турар» деп бижээн. Ол солун «күш-шыдалдыг бөлүктерни «ревкомнардан» үндүр октаарын» негээн. Чжоцзяньнын, Хэнаньниҥ болгаш өске-даа можуларның солуннары база ындыг кыйгырыгларны үндүрүп турар. «Ревком» тургустунганындан бээр ийи чыл ажа берген Хэйлунцзян можуда безин ооҥ «ревкому» можунуҥ байдалын четче контрольдап шыдаваын турар деп, парлалга миннип бижип турар.

Пекин удуртулгазы бодунуҥ чер-черде туруштарын быжыглап алырынче чүткүл салбышаан, эрге-чагырга дээш демиселге армия-биле адаанажып турган чамдык хунвэйбинчи организацияларны тарадыр ужурга таварышкан. Хунвэйбиннериҥ отрядтарын моон мурнунда Мао бөлүү «культура революциязының» үүлгедикчи күжү кылдыр ажыглаан турган. Ынчаныыже ам кыдат парлалганың дыҥнадыгларын ёзугаар алырга, чамдык черлерде хунвэйбиннер контрольга чагыртпастап турар, оларның аразында адаанажылга демисели эгелээн. Хунвэйбинчи чамдык организацияларны тарадыры 1966 чылдың августа «аныяк үймээнчилерге» алдар кылдыр Мао Цзэ-дунуҥ эрттирген парадының 2 чыл оюнга капсырлаштыр эрткен деп чүве шоодунчуг болган.

«Культура революциязының» база бир кол будулгаазыны кыдат парлалгада антисовет кампания-биле капсырлашкан. Синьхуа агентилел, «Женьжинь жибао» болгаш өске-даа хөй солуннар чехословак улуска акы-дуҥма дузалымчы көргүскен Совет Эвилелинге болгаш өске-даа чуртларга өжээниг кампания өскүдериниҥ халдаашкынларын кылган. Пекин пропагандазының нүүлчү бодалдарын буржуаз парлалга дораан сегирип алгаш, бүгү делегейге тарадып турар болгай. Делегей байдалының, империализм биле социализмниҥ аразында демиселдиҥ үндезин айтырыгларынга Мао Цзэ-дунуҥ бөлүү НАТО чурттары-биле болгаш социализмниҥ эҥ өжээниг дайзыннары-биле чаңгыс хүрээлеңниг апарган деп чүвени ол бүгү катап база улам тодаргай көргүзүп турар.

(СЭТА).

ИНДУСТРИЯ, ЭРТЕМ, КУЛЬТУРА

Новосибирскинин демир-орук вокзалында кызыл-хүрец мрамор даштан тураскаал самбыра бар. «1897 чылдың мартта Сибирь шөлүлгезинче орук аайы-биле Владимир Ильич Ленин мандаа, Обь станцияга доктааган...» деп ол самбырада бижээн. Хоорайның амыдыралынга болган ол тураскаалдыг болуушкунну сибирьжилер кажан-даа утпас. Трансибирь оруунун тудугжуларының тайга иштинде билдиртпес сууру болуп турганындан бо хоорай чеден шаа-ла чыл дургузунда делегейнин эн улуг хоорайларының бирээзи—Сибирь деп адаар калбак делгем совет девискээр чурттун индустриязының, эртемининң, культуразының төвү болу берген.

— Миллион чурттакчылыг хоорай болу бээринге Новосибирскиге чүгле бежен чыл негеттинген — деп, СЭКП-нин Новосибирск хоорай комитединин бирги секретары **Александр ФИЛАТОВ** ПМА-ның корреспондентизинге чугаалаан. — Эзи черге эгелээн хоорай үр болбайн-на ССРЭ-нин төөн талазында күчүлүг үлетпүр баазазы болу берген, а сөөлгү он чылда эртемниң делегей төптеринин бирээзи апарган. Мындыг шапкын өзүлде — Ленинниң инициативазын болгаш айтышкынын ёзугаар Совет эрге-чагырганын баштайгы чылдарындан эгелээп-ле Сибирьни дүрген шинээдип ап келгенинин ачызы-дыр. Сибирьни — бо кайгамчыктыг чуртту Шушенскоеге хаанныг эрге-чагырганың үш чыл шөлүлгезинин үезинде Владимир Ильич Ленин эки өөренип шинчилээн. Совет Эвиделинге оон магалыг чаагай ужур-дузалыг болурун он бай бурунгаар чугаалаан. Бөгүн Сибирь — чуртта эн-не күжениишкинниг улуг тудугнуң районудур: арга-арыгларның аразында бо черден чер адаанын чаа эртине байлактарын чоокта чаа илередип тыпкан, ажыл-агыйжы улуг комплексидер мында төрүттүнүп, электростанциялар болгаш энергетика системалары, ыяш сайзырады ажылдап кылыр комбинаттар, нефть болгаш газ дамчыдыкчылары, рудниктер болгаш шахталар туттунуп, чаа хоорайларны тудуп үндүрүп турар. Ол бүгү ажылдарга Новосибирскинин заводтары, эртем албан черлери, төлевидел институттары эң идепкейлиг киржип турар. Чүгле эрткен он чыл дургузунда безин хоорайга үлетпүр продукциязының хемчээли барык үш катан өскен, а үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 73 хуу бедээн. Ол үениң дургузунда Новосибирскиге ондан эвээш эвес улуг үлетпүр бүдүрүлгелери ажыглалга кирген, чүс мун ажыг чаа квартираларже чурттакчылар көжүп кирген.

Энергиязы, патриотизми, келир үени баш удур көөр биллизи Сибирь черинин шапкын хөгжүлдезинче чүткүлү берген улуг Ленинниң тураскаалын сибирьжилер ыдыктыы-биле кадагалап чоруур. Индустрияны хөгжүдерин Владимир Ильич бирги чергенин ужур-дузалыг кылдыр көрүп чораан. Хоорайның хөй санныг бүдүрүлгелеринде бөгүн күш-ажылды эртем ёзугаар организастаарын нептередир, бүдүрүлгенин болгаш эргелеп башкарыышкынны сайзырангайжыдар, техниктиг депшилгени күштелдирер талазы-биле улуг ажыл чоруп турар. Хоорайжыларның ажылдаарынга, дыштанырынга болгаш амыдырап-чурттаарынга эки байдалдарны тургузуп бээр дээш база хөй үүлдерни кылып келген.

Социалистиг чарышты калбартып хөгжүдерин Ленин улуг ужур-дузалыг кылдыр көрген. Күш-ажылды чаа ёзу-биле көөрүнге кижилерни кижизидериниң чепсээ чарыш кылдыр ол көрген. Ленинчи чанчылдарны эдерип салгавышаан, хоорайның партия комитеттери болгаш профэвилелдери хоорайның бүдүрүлгелеринге база албан черлеринге чогаадыкчы инициатива улам калбарган турарынче угландыр улуг ажылды чорудуп турар. Степан Анохиннин болгаш Тимофей Петровтун вальцовщиктер бригадаларының эгелээшкинин ёзугаар металлургия заводунда күш-ажылдын ленинчи вахтазы эгелээн. Химия заводунун коллективи боттарының бүдүрүлгезин бедик культураның заводу болдурарын, бүдүрүлгенин технологиязын сайзырангайжыдарын, ажылчыннарның күш-ажылының байдалын улам экижидерин кол сорулга кылдыр салып алган. Заводтун тос каът чуртталга бажыныың тудуу ленинчи хүннерге чедир доозулган турар.

Новосибирскинин тудугжуларының планнары улуг. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга чедир олар ам-даа 30 мун квартираны, чаа 11 школаны, уруглар садтарын тудуп, областың чаа эмпелгезинин комплексизинин бирги эзлчээн олар ажыглалга киирген турарлар. Кышкы цирк бажынын, культураның үш ордузун, эштиишкинниң ам-даа ийи бассейнин болгаш беш кинотеатрны тудуп доозан турар. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге чедир новосибирьжилер хоорайның чаа районнарынга парктарны болгаш садтарны кылып, кудумчуларны каастаар болгаш ногаанчыдарлар. Новосибирскини долгандыр 1970 чылга чедир бүдүн чартык мун орунну дыштанылганын чаа бажыннарын, пансионаттарны, чангыс. хүнүнүн санаторийлерин, хаак болгаш анчылар баазаларын ажыдар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга бистиң чогаалчыларывыс, чүрукчуларывыс, актёрларывыс база белеткеп турар. Ам Новосибирск болу берген «Обь станция» дээр арга-арыг аразында бичии суурга шөлүлгеже орук аайы-биле аныяк Ленинниң доктаап турарының үезинде Барының Сибирьниң он чурттакчы бүрүзүнүң аразынга бижик билир чүгле чаңгыс кижи турган. Бөгүнгү Новосибирск — ССРЭ-нин эн улуг культура төптериниң бирээзидир. Мында 200 ажыг школдар, 15 дээди өөредилге черлери, 6 театрлар бар. Делегейнин элээн хөй чурттарынга ойнап келген балет артистери калбаа-биле сургаан. Дөрт миллион том чедир номнарны парлап үндүрүп турар хоорайның ном үндүрер черинде чуртта сураглыг «Сибирьниң оттары» деп уран-чечен журнал база үнүп турар. Сибирьниң чогаалчызы Афанасий Коптеловтун «Улуг эгелээшкин» болгаш «Чаштанчыдан чалбыыш үнер» деп номчукчуларга калбак сураглыг романнары бо чылын ол журналдың арыннарынга бир-ле дугаарында үнүп келир. Ол дээрге аныяк Ленинниң Сибирь шөлүлгезинге революсчу ажыл-чорудулгазының дугайында номнар болур. «Саянның эдектеринде» деп үшкү ном доозулган. Ленин дугайында роман-трилогияны ССРЭ-нин улустарының дылдарынче очулдурган, даштыкыга-даа парлап үндүрген, а ол роман Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга уткуштур Москвага болгаш Барының Сибирьнин ном үндүрер черинге база үнүп келир.

Шинчилекчи улуг ажылды кылып доозкаш, Новосибирскинин чогаалчызы болгаш юрист Вениамин Шалагинов «Камгаларын Ульяновка дааскан» деп тоожуну бижээн.

Владимир Ильичинин төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга холбаштыр ажыттынар Бүгү-эвилел делгелгезинге Новосибирскинин чурукчулары база белеткеп турар. Ленинчи номчулгаларга сураглыг эртемденнер болгаш ССРЭ-нин Эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртем ажылдакчылары киржип турар.

«Обь станция» дээр суурну таварты шөлүлгеже Ильичикин эртип бар чоруурунун үезинде демир-орук депозунга баштайгы марксисчи бөлүм чаа-ла төрүттүнүп орган. Бөгүн Новосибирскинин хоорай партия организациязы 70 мун коммунистерлиг. Совет Эвиделинин Коммунистиг партиязының хүрээлелинге хүлээп алыр дугайында дилеглиг хөй-хөй билдириишкиннерни ленинчи үүс чылдын бүдүүзүнде партия организациялары ап турар. Партияга кирип турарларның аразында аныяк сибирьжилер, Ленинниң удуртулгазы-биле революцияны боттандырган. Октябрьның чаалап алышкынларын камгалап, баштайгы беш чылларның тудугларынга ажылдап чораан кижилернин уруглары болгаш оларның ажы-төлдери база бар.

(ПМА).

ЧАРАШ ЧУРУМАЛ ДЭЭШ

Шүлүк чогаалының онзагай үүлдериниң бирээзи ооң чурумалдыг утказы, каракка костүп, кулакка дыңналып келир тодаргай үлегер-хевирлиг болуру-дур. Шынап-ла, өкандыг-бир шүлүктү номчааш, оон үүнү билип алган бис, кандыг чурумал сагышка чырыткыланып келирил деп айтыртынар бис.

Чогаалга сундулуг авторларның хөй кезиин чараш бодал, чаптаан азы магадаан сеткил, шынчы идея хайныктырып, шүлүктү азы чечен чугааны бижиринче сорук киирип келир дээрзинге чигзинмес бис. Ынчалза-даа шүлүктү бижип кагган соонда номчукчу кижи оон үүнү билип алырыл, чогаадыкчының кандыг-даа тайылбыры чокка чогаалдың бодундан кандыг утка үнүп келирил деп, катап-катап бодаваже хоржок. Ол — бистиң хүлээлгевис.

Чоон-Хемчикте Комаадыр Дуган-оол чонар-даш, маныдаш аймаанын дугайында шүлүк бижээн. Авторуң бодалы чаа болгаш чараш болуп илерээр турган. Чүге дээ азаргаанчыг бичии дашты адышка салып алгаш, хөй үүлдерни бодап, төөгүүнүң болгаш ниитилел амыдыралының үлүг, чугула айтырыгларынга холбаштырып болур. Ук бодалдың кол-кол уларын ап көрээли. Маныдан ордуларны, тураскаалдарны тудуп, төөгүүнүң чараш үүлдерин келир үеге артырып, уран-шеверлер боттарының сагыш-сеткилин илередип келген болгай. Азы бир янзы ап көрээли. Техника хөгжүвээн үеде улуг тудугларны тудары берге турган, аңаа хөй кижи күжү үнүп, ылаңгыя ядыы кижилер качыгдап чораны билдингир. Ынчангаш чонар-даш, маны түргедилдиң көрүнчүү болуп база илерей бээр. Оон ыңай чонар-даштың маадырлыг болуушкуннарга хамаарылгазын база айтып болур. Чонар-даштан кылган хепке кутаан ок-биле бистиң өгбелеривис боттарының төрээн черин камгалаан, адаларывыс хосталга болгаш аас-кежин дээш демисежип чораан... Чаңгыс сосбиле сөглээрге, өске-даа болуушкун азы тодаргай факт ышкаш, чонар-даштың дамчыштыр улуг, ханы бодалды чурумалдыг кылдыр илередип болур.

Ынчанмыже К. Дуган-ооллуң шүлүүнүң бижээн деннели куду, үстүнде сомалаан бодалдар шүлүктүң бодундан илеревейн турар. Өске кижиниң чогаалынга айтыышкын бербес мен, бодалды мичаар сайзырадып болур турган деп мээң хууда фантазиям ыдыг. А Дуган-ооллуң шүлүүнде эгелеп чоруур эштерге таваржыр ниити четпестер хөй, оон бир үзүндүнү көргүзейн:

Оорга, мойну оюлгуже
Ону чеже кулдар чүүктээн...
Човулаңның аар дажын
Чонуп тургаш чүү кылбаан...

Эгелеп чоруур авторларның кол четпези моон-на илдеп. Олар шүлүк аянынга чагыртып алгаш, домакты грамматика талазы-биле чедир сөглевейн, турза чогуур сөс эвин болганчок-ла утту каапталар. Үстүнде одуругларны шын сөглээр болза:

Оорга, мойну оюлгуже
Ону ТА чеже кулдар
чүктээн ЧҮВЕ ЫЙНААН...
Човулаңның аар дажын
Чонуп тургаш чүү кылбаан
ДЭЭРИЛ ААН...

Чаңгыс аай чурумалды тургузарынга сөс-домактың ийи уткалыг билдине бээр таварылгалары кончуг шаптыктыг. Автор боду ону колдуунда-ла эскербес, состүң чаңгыс утказынга бодап алган болур, а номчукчу состүң база бир янзы утказы-биле билип аптар болза, авторуң бодалы шуут сыр дедир билдине берип болур. Ындыг чижектер болганна чок таваржыр:

Ашкан номум хаваам.
орта ҮСТҮРГЕШТИН,
Ажык шөлге удумзурай
берип-тир мен.

(Ондар АЛДЫН-ООЛ,
«Күзелдиг мен»).

Автор «номумну хаваамга дегзип алгаш» дээн уткалыг чугаалаан, а номчукчу «номбиле хаваан чула үстүрүпкен кижи канчап удуур чоор, моорай бербээн бе?» деп айтырар эргелиг.

Ынакшылым МӨӨРЕП келди,
Ырым сеңээ өргүл кылдым.

(Салчак САРЫГ-ООЛ,
«Төрээн Тывам...»).

«Мөөреп» деп сөс тус чер аянында «өөскүп» дээн уткалыг, а номчукчу «буга эвес, канчап мөөрээр ынакшыл боор?» деп айтырар эргелиг. Оон-даа өске.

Чаңгыс аай чараш чурумалды тургузарынга ооң тодаргай кезектери (детальдар) кончуг улуг ужур-дузалыг. Оон башка чурумал оонакталып, чиде берип болур. Чижектен көрээли:

АВАМ болган ынак черим,
Алдар-биле шиметтиндиң,
Энерелдиг эки күзел
ЭЭЛЕРИҢ хөрээн долду.

(Салчак САРЫГ-ООЛ,
«Төрээн Тывам...»).

Бир эвес ынак черни ава кылдыр көөр болза, ооң чурттакчылары ээлер болбас, иениң оолдары турар ужурлуг. Чүге дизе ава оолдарлыг, ажытолдуг болур, а ээлерлиг болбас.

Бистиң улуг чогаалчыларывыс үлегер-хевириниң долу болгаш тодаргай болурунче онза кичээнгейни салып чораан. А. М. Горькийниң «Америкада» деп очерктерин сактып көрээли. Ында Хосталганың тураскаалынын дугайын база бижээн. Америк Хосталганың тураскаалын автор ырактан көргеи. Ооң дөзүнде далай чалгыдары чалгаан, сактырга — тураскаал-даа, далай-даа тудуш чүве ышкаш сагыпдырар. А. М. Горький ол дугайын кончуг тода бижээн. Ынчаарга ол чурумал боду-ла буржуаз хосталганың боттуг эвезин илередип, «силерниң мактаглыг хосталгацар хей чүве-дир, амыдыралда ооң үндезини-даа чок, дазыл чок меге үүлүүңер-биле мактанныр силер» деп чугаалап турган ышкаш кыннып келир ийик. А. М. Горький ол чугула бодалды уран-чараш чурумалдың дузазы-биле илереткен, ону номчуп өөренип турар болгай бис. Номчукчуның чүгле караанга азы кулаанга эвес, харын чүлдү-чүрээнге, сеткилхөңүнге ханылап кирер деп чүве ол-дур ийин!

Чогаалга чараш овур-хевирни тургузарынга шудургу өөренге чогуур. Бистиң кижи бүрүвүске кандыг-бир шүлүк азы өске чогаал таарышкан болза, ону катап-катап номчуп, сайгарып, шуут-ла: «Ооң чүү дээштигил? Деңнелгелери кандыгыл? Кандыг чурумалды сагышка артып каар кылдыр чураанды? Ол чурумал чүге сагышка артып калырыл?» деп хандыкшып өөренип турар бис. Кайгамчыктыг «Чүге?» деп айтырыг үүрмек садыгжы байдалга өскен өскүс-чаңгыс Алексей Пешковту делегейге алдар-сураглыг улуг чогаалчы Максим Горький кылдыр өстүрүп кааның утпайн, амыдыралда, болуушкуннарны шинчилеп, «Чүге? Чүге?» деп айтыртынып, бүгү үүлдерни хандыр өөренир болгаш номчукчуларга ханы бодалдыг кылдыр чедирер хүлээлгелиг бис.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

(Төөнчүү. Эгези 3-кү арында).

ТЫВАГА БАШТАЙГЫЛАР

Тос үүрлериниң чер-черден келген төлээлекчилери боттарының чорудуп келген ажылдарының дугайын чөвүлел хуралдарга илеткээннер. Ол илеткелдер болза Тывага комсомол организацияларының баштайгы базыныарының дугайын чугаалап турар. Комсомол үүрлери чон ортузунга политиктиг илеткелдерни, -лекцияларны, номчулгаларны, политкичээлдерни, хуралдарны организастап, оюн шиилерни үндүрүп, субботниктерни болгаш воскресниктерни кылып, ниитиниң хөрөңгизи кылдыр тараа тарып турарын, кежигүннер өзүлдезин партия канчаар көрүп турарын илеткелчилер чугаалаан. Үүгле илеткел кылган 9 үүрлер безин 2—3-ле айлар дургузунда 24 оюн шиилерни, 12 субботник-воскресниктерни организастаан болгаш 5 десятин тарааны тараан.

Комсомолдуң баштайгы үүрлериниң чоруткан ажылдары чонуң идепкейин көдүреринге болгаш аныяктарны, ылаңгыя комсомолчуларны хөй-ниитиниң хөрээнге киириштиреринге, оларны коллективтиг ёзуга кижизидеринге чугула ужур-дузалыг болуп турган дээрзи билдингир.

Чер-черден илеткелдер талазы-биле чөвүлел хуралдың доктаалында мынча деп турар:

«Чер-черден илеткелдерни дыңнааш, Урянхайның аныяктарының коммунистиг эвилелиниң чөвүлел хуралының демдеглээри болза: бүгү үүрлериниң ажылы бир дөмей эвес чоруп келген.

1) Эвилелдиң кежигүннери пролетаржы күш-ажылчы составтыг;

2) Коммунистиг партия үүрлери-биле сырый харылзаалыг;

3) субботниктер, хуралдар, номчулгалар болгаш өске-даа үүлдерни чоруларда эвилелдиң кежигүннери боттарының аразында сырый харылзаалыг—мындыг үш үүл бар үүрлерде ажыл эки чоруп келген.

Үстүнде айыткан үш үүлдү эвилелдиң үүр бүрүзүнге боттандырган турар ужурлуг деп чөвүлел хурал санап тур...»

Чөвүлел хуралдың өске-даа айтырыгларын ооң киржикчилери идепкейлиг чугаалажып, практиктиг хемчеглерни айыткан доктаалдарны хүлээп алган.

Хуралдың төөнчүзүнде РКП(б)-ниң райбюрозунун секретары эш Чугунов Комитериниң Урянхай талазы-биле политиказының дугайында тайылбырлыг илеткелди кылган. Ол политикага холбаштыр Тывага коммунистиг партия болгаш комсомол организацияларының сорулгаларының дугайын эш Чугунов тодаргай чугаалаан:

Чөвүлел хурал бодунун ажылын «Интернационалды» ырлап күүседири-биле доозан.

Комсомол үүрлериниң бирги чөвүлел хуралының соонда Тывага комсомолдуң ажылы улам идепкейжээн. Баштайгы үүрлер тургустунган соонда бир чыл хирە үе эрткенде, 1923 чылдың мартта, үүрлериниң саны 21, комсомолчулар 200 кижи чедир өскен.

Мергежилдиг кадрлар, хереглээр ном дептер болгаш акша хөрөңги талазы-биле улуг бергедээшкиннинг болуп турза-даа Тывага баштайгы комсомол организациялары чугула ужур-дузалыг ажылды чорудуп турган.

Тываның комсомолчулары ажылды чорударда үүгле бодунун организациязының иштинге кызыгаарлаттынмайн, харын база Бүгү-Россияның комсомол организациязының чоруп турган хемчеглери-биле холбаштырып турганын архив документилери база чугаалап турар.

РКСМ-ниң райбюрозунун баштайгы тургустунган бирги хуралының айтырыгларының бирээзи: Волгада аштаашкынга таварышкан чонкуң аныяктарынга дузалаар дугайы болган. Ол үеде Волгага аш болганы-биле холбаштыр аштаашкынга таварышкан аныяктарга дузалаар кампанияны совет Россияның комсомолчулары чорудуп турган. 1923 чылдың февральда партия болгаш комсомол үүрлериниң секретарьларының болгаш удуртур ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга РКСМ-ниң 5-ки Бүгү-Россия съездизиниң дугайын чугаалашкан болгаш Далай флодунга дузалаар кампанияны чоруткан.

РКП(б)-ниң райбюрозунун организастааны түр хуусаалыг партия школазында 14 комсомолчулар өөренген болгаш олардан 11 кижи школаны чедишкиннинг дооскан. Оларны комсомол үүрлериниң удуртукчулары кылдыр томуйлап чоруткан. Ооң түңнелинде комсомол организациялары комсомол төөгүзүн болгаш коммунизмниң эге билиглерин өөренир бөлгүжиерни организастаар арганы болган. Ооң-биле чергелештир Тывага турган край күүскомунуң экономиктиг киллизиниң мастерскаязының чанынга аныяктарның профессионалдыг өөредилгезинин школазын РКСМ-ниң райбюрозунун инициативазы-биле тургускан.

Үстүнде айыткан бо каш-ла чижектерден безин алырга, Тывага баштайгы комсомол организацияларының ажылының утка-шынары болгаш хевири улам сайзыраңгайжы турганын херечилеп турар-дыр.

Тывага ленинчи национал политиканы практика кырынга боттандырар, тыва улустуң политиктиг эрге-чагыргазын быжыглап хөгжүдер, ажылчы чоннарны кижизидер, орус болгаш тыва улустарның ажыдуңма найыралын быжыглаар талазы-биле РКП(б)-ниң райбюрозунун чорудуп турган бүгү хемчеглерин боттандырарынга Тывага чээрби чылдарның эгезинде тургустунган комсомол организациязы төөгүлүг рольдуг болган. Ооң-биле кады Тываның аныяктарының революстуг эвилелиниң 1925 чылда тургустунарынга РКСМ-ниң райбюрозу, комсомолчулар боттарының үлегер-чижээ-биле, организакчы деткимчезиниң-биле улуг дузаламчыны көргүскен.

Тывага, чээрби чылдардан эгелеп тургустунган комсомол болгаш ревсомол организацияларындан үндезилеттинген Тыва республиканың хөй муң кежигүннерлиг, организас болгаш идея-политика талазы-биле быжыккан комсомол организациязы ам партияның область организациязының дайынчы дузалакчызы, Тываның аныяктарының мурнакчы отряды кылдыр өзүп, быжыккан.

Б. ХӨВЕНМЕЙ,
Партияның область архивиниң эргелекчизи.

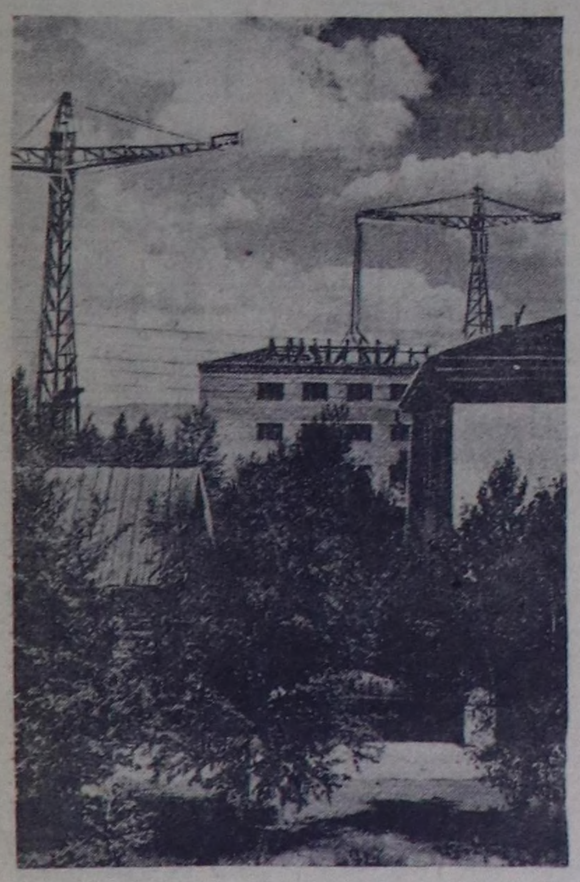

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Тудуг» деп фотоэтюду.

КЫМГА ХАМААРЖЫРЫЛ?

Тожу районнуң Азас хөл чанында агаар-бойдустуң магалыг чаагайын билбес номчукчу, ону дыңнаваан кижи-даа ховар. Ынчангаш ону катаптаваайн. Чогум-на ол чериниң ыпдыызындан харын ында барып Совет Эвилелиниң янзы-бүрү булуңнарындан келген улусту дыштандырар турбааза тутканы-даа чөп. Аңаа келген дыштаныкчылар-даа, тус чериниң чурттакчылары-даа эки билир: ооң-биле кожа хамык аргаарыгның ортузунда хирезинде, каш калбак ыяш бажыңнарлыг, үрелик-бузук херимниг, ам таптыг-ла 10 ажыг харлыг өскүс-сүрээн пионер лагери бар.

Корпустары ол шаанда чаа дилген мәнзылардан тутхан, көрүксенчиг-даа, ооң организакчыларынга чоргааранчыг-даа турган. Улустуң чугаазын ёзугаар алырга, ону тударынга районнуң бүгү албан организациялары болгаш «Совет Тыва», «Май 1» колхозтар киришкен. Ол лагерьниң септелгезин чаңчыл ёзугаар чылдыц-на, тутхан организациялар кылып турар.

Бухгалтерлер ковудээрге, сан будулар. Чыл келген дудум манза бажыңнар шаарарып эгелээн. Аңаа чайын бичии уруглар хамаанчок, улуг улус безин чурттаар арга чок. Септээр дээрге канчаар-даа аайы тывылбас. Ол септелгени чорударын партия райкомунуң бюрозу биле райкүүском чылдың-на чазын тускай шиитпир ёзугаар дагзын каар. Ону кылыры-биле бичии чугай, будук аппаргаш, шалалар биле бажың ханаларын былчап кааш (артында-ла пионерлер келиринге чедир үшдөрт хопук бурунгаар) доозуп каар. Уруглар чедип келиргеге, соңгаларының рамалары шил чок, хат-чаъс ызыртынмас.

Бир сезон болур, лагерьге чижек-биле районнуң 2000 ажыг өөренгичилериниң оода-ла 60-нын дыштандырып алыры улуг айтырыг болу бээр. Ол пионер лагери районо биле комсомол райкомунуң ажылдакчыларынга чүдүрлүр. Акшаландырыышкынын хандырар колхозтар оозун тыпкайн турун бээр, лагерьниң счёдуи харылап турар ВЛКСМ райкому колхоз дарга-лары-биле чугаалажып келир, районо орун-дөжек, сава дажыглап, шөлээлээн башкыларын орта кыйгыртып, аът-хөлүн берип, башкыларгэ шалың төлеп туруптар. Ада-ие ол лагерьниң байдалын билир болгаш ынаар уругларын чорудар хөөн чок. А районо ажылдакчылары лагерьге баар уругларны чыып, организастаар дээш чөгел төдер.

Лагерьге ажылдаар башкыларның болгаш ажылчыннарын шалыңын төлеп бээр дугайында шиитпирни районо үндүрген. А райкүүском ол айтырыгны күүсетьен. Ынчалза-даа санаа-өөн килдизи бодунуң министерствозунга чедип тургаш, ук шиитпирни күш чок болдурган. Районовуң эргелекчизин «Сээң мурнуңда каш чыл улаштыр пионер лагериниге ажылдаан башкыларга шалыңны ыыт чокка төлеп келген чүве, чоп чүве будулдуруп турар сен» деп буруудаткан. Ынчангаш районо ийи кижиге шалыңны төлеп бээр ужурга таварышкан.

Колхозтар лагерьге турган пионерлериниң чарыгдалын мынчага чедир үзе санажып чадашкан. Чамдык үеде аңаа турган уругларның аъш-чеми үстүп, бергедээшкинге болган-на чок таваржы бээр ужур база турган. Ам кыш кел чыдар. Час чайын-нады хүнеп кээр. А Тожуга каш чылдар улэшкан бо лагерьниң дугайында база-ла ындыг айтырыглар үзүктел чок тургустунуп келир. Ынчангаш Азастың пионер лагери кымга хамааржырыл, ону шиитпирлээр үези келген. Чок болза ийи колхозтуң кайы бирээзи азы шуут деңге харылаза кандыгыл? Чаңгыс ээлигде негелде-даа кылырга, акша-төгерик-даа талазы-биле чарыгдалга бир аай болур.

Ону кадрлар-биле хандырып, организастаарынга районо-даа, комсомол райкому-даа күзелдии-биле дузалажыр. Бо айтырыгны районнуң баштаар черлери база областың профэвилел чөвүлели тодаргай шиитпирлээр, лагерьниң септелге-тудуунун дугайын чугаалажыр үе келген.

Виталий ЭЙХЕМ.

* *Үүлдүң үндезининге аныяк чогаалчылар семинарынга кирген болуктуң материалдарын алган.*

Ынак черим

Сактып четпес делгемнерже
Самолёттуг ужутканда,
Чалыы Тыбам сынныгынга
Чалгынныг куштан шелээндир мен.
Амзы Тывам аас-кежиин
Аян түдүп ыраанымда,
Аърга-даштың ыраажызы
Айлаң куштан артык-тыр мен.
Хүннер, чылдар эрткен түдүм
Күзелимге куштуг немээн,
Чүүн-бүрүн эртинелиг
Чүден артык ынак черим/
Чараш ногаан чуртуеуска
Сарыым-биле чоргаар-дыр мен.
Черим биле сарыым чокка
Черле чуртап шыдаваас мен.

Зоя НАМЗЫРАП.

«К» ВИТАМИН

1934 чылда немец эртемден Дам чаа витаминни ажыткаш, ону «К» деп үжүк-биле демдеглээн. Ол болза «Коагуляция»—дестелири дээн состүң бирги үжүү-дүр. «К» витамин организмге чедишпестей бээрге ханга дестелиишкин болдурар протромбин деп бүдүмел бустун үрелир.

Бүдүн дамырларга хан дестелбес ужурлуг, ынчалза-даа кажан кеш балыгланы бергенде протромбиниң дузазы-биле хан дестелгеш төктүүшкүнү соксай бээр.

«К» витамин капустада, помидорда, шагар-оътта, люцернада хөй, тараа культураларында болгаш эът продуктуларында ол барык чок. Ол ышкаш бактериялар дээр хензиг дириг организмнерде «К» витамин кончуг хөй. Кижи «К» витаминни колдуунда ижин-шөйүндүлерже аъш-чем-биле кады кире берген бактериялардан ап турар.

Бир эвес «К» витаминни организм эвээшти ап турар болза, кеш адаанга хан кучуктар, долбаннар бар аппаар, ындыг кижилериниң кежинге бичии-ле шыйбактардан хөй хан төктүр, ону доктаадыры берге болур.

«К» витамин чедишпес болуру колдуунда чаа төрүттүнген уругларга удаа-дараа таварышкылаар. Чүге дээрге оларның шөйүндүлериниче бактериялар кирбээн болур болгай. Ынчангаш иштиг херээженнер ногааларны хойну чемге ажыглаары чугула.

Ижин-шөйүндүүнүң, баарның аарыгларының үезинде «К» витамин чедишпестей бээр. Ол аарыгларга удур эмнер бактерияларны узуткап кааптарга «К» витамин эвээжей бээри ол.

Эмчи практиказында «К» витаминни солуур химиктиг будумелдер ажыглаттынып турар. Оларны чүгле эмчиниң сүмезин ёзугаар ажыглаар херек.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

АВГУСТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Шыдажып үнерин дужааган»** (ийиги фильм) 10, 12, 2, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Киночыныды** 10, **«Боду болур эргези чок»** (бирги фильм) 11.50, 1.45, 3.30, 5.15, 7, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Адыышкын»** 2.30, **«Чуртташтар»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

Тыва автооруктранстың Кызылда **АВТОМОБИЛЬ ШКОЛАЗЫ** III класстың чолаачылар белеткээр курска **КИЖИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР.** Кичээлдер 1968 чылдың сентябрь 10-да эгелээр.

Өөренирин күзеп турар кижилер **Кызыл хоорайда Шевченко кудумчузунун 113—А бажыңынга кээр,** азы справка алыр дизе, 34—94 телефонче долгаар.

ДИРЕКЦИЯ.

БАЛГАЗЫНДА КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ № 11 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ 1968—69 өөредилге чылында **сургуулдар хүлээп алырын ЧАРЛАП ТУР.** Училище делгем билиглиг (слессарныг, тускай билиглиг) тракторист-машинистерни белеткеп турар.

Училище сургуулдарны общежитие, хеп-сын, чемненилге болгаш стипендия-биле хандырарда өөредилгениң шынарын барымдаалап көөр. Стипендияның хемчээли 10-дан, 20, 30 рубль чедир. **16 хардан өөрү назылыг, 6—7 класстан өөрү билиглиг кижилерни училищеге хүлээп алыр.**

Училищеге кирерде паспорт азы торуттунгениниң дугайында херечилелин, билииниң дугайында документизин, чурттап турар черинден шынзылгазын, күш-ажыл дептерин, колхоз, совхозтан өөредип чоруткан бижикти, ада-иезинин хүлээлгезин эккээр.

КИЧЕЭЛДЕР БО ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 1-ДЕ ЭГЕЛЕЭР.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизинин 37-13, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа, база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00990.